

महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयको अभियोजन  
नीति तथा मार्गदर्शन, २०७७



महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय  
नेपाल

# महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयको अभियोजन नीति तथा मार्गदर्शन, २०७७

## अभियोजन नीति तथा मार्गदर्शन तयारी समूह

नायब महान्यायाधिवक्ता श्री नारायण प्रसाद पौडेल	- अनुगमनकर्ता
सहन्यायाधिवक्ता श्री लोकराज पराजुली	- संयोजक
सहन्यायाधिवक्ता श्री खेमराज ज्ञवाली	- सदस्य
सहन्यायाधिवक्ता श्री उद्धव प्रसाद पुडासैनी	- सदस्य
सहन्यायाधिवक्ता श्री ध्रुवकुमार चौहान	- सदस्य
प्रहरी वरिष्ठ उपरीक्षक श्री भीम प्रसाद ढकाल	- सदस्य
उपन्यायाधिवक्ता श्री सोमकान्ता भण्डारी	- सदस्य
उपन्यायाधिवक्ता श्री रूद्र प्रसाद आचार्य	- सदस्य
उपन्यायाधिवक्ता श्री प्रकाश गौतम	- सदस्य सचिव

## सम्पादन:

सहन्यायाधिवक्ता श्री श्याम कुमार भट्टराई

## प्रकाशक:

महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय, नेपाल

प्रकाशन प्रति : १००० प्रति

प्रकाशन मिति : २०७७ फागुन

## अभियोजन नीति तथा मार्गदर्शन तयारी समूह

राज्य संचालनको प्रभावकारिता फौजदारी न्याय प्रशासनको क्रियाशिलतामा निर्भर रहन्छ । फौजदारी न्याय प्रशासनको क्रियाशिलताका लागि अभिन्न अंगको रूपमा नेपालको संविधानले महान्यायाधिवक्तालाई मुख्य अभियोजनकर्ताको रूपमा स्थापित गरेको छ । सो जिम्मेवारी वहन गर्न सरकार वादी फौजदारी मुद्दामा अभियोजन गर्ने नगर्ने विषयमा अन्तिम निर्णय गर्ने अधिकार महान्यायाधिवक्तामा निहित रहेको छ । अभियोजन अन्तर्गत सरकार वादी मुद्दामा प्रभावकारी अनुसन्धान गर्नका लागि अनुसन्धान अधिकारीलाई निर्देशन दिने समेतको जिम्मेवारी रहन्छ । महान्यायाधिवक्तालाई संविधानले प्रदान गरेको अभियोजन सम्बन्धी अधिकार मातहतका सरकारी वकीलहरूलाई प्रत्यायोजन गर्न सक्ने संवैधानिक व्यवस्था छ ।

विज्ञान र प्रविधिको विकास, यातायात र सञ्चारको क्षेत्रमा भएको प्रगतिले अपराधको प्रकृति, प्रवृत्ति, अपराध गर्ने शैली र संलग्नतामा निकै ठूलो परिवर्तन ल्याएको छ । अन्तरदेशीय र संगठित अपराधको उत्पत्ति र विस्तारको कारण अपराधको अनुसन्धानमा बहुराष्ट्रिय सहयोगको आवश्यकता जस्ता कुराले फौजदारी मुद्दाको अनुसन्धान र अभियोजनलाई जटिल बनाई दिएको छ । फौजदारी कानूनका क्षेत्रमा नवीन विषयहरू समावेश भएकाले यसको दायरा फराकिलो समेत भएको छ । त्यसलाई समेत सम्बोधन गर्ने गरी नेपालको फौजदारी कानूनलाई आधुनिकीकरण र परिमार्जन गरी मुलुकी संहिताहरू कार्यान्वयनमा आएको अवस्था छ । परिवर्तित कानुनी व्यवस्था अनुसार फौजदारी न्याय प्रशासन संचालन गर्नका लागि समेत हाम्रा क्रियाकलापहरू सोही बमोजिम संचालित हुनु पर्दछ । सो सन्दर्भमा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयबाट २०७४ सालमा जारी भएको अभियोजन नीतिलाई आवश्यक परिमार्जन गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्ने अवस्थामा हामी आइपुगेका छौं ।

समग्र संस्थागत सुदृढीकरणका लागि तर्जुमा गरिएको महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयको पञ्चवर्षीय रणनीतिक योजना २०७३/०७४-२०७७/२०७८ ले सरकार वादी मुद्दाको अभियोजनलाई वस्तुगत र प्रभावकारी बनाउने मुख्य लक्ष्यको रूपमा प्रक्षेपण गरेको छ । सो अनुसार योजना कार्यान्वयनको अन्तिम वर्ष २०७७/०७८ लाई अभियोजन सुधार वर्षको रूपमा घोषणा गरिएको छ । नयाँ कानूनहरूको प्रयोग एकरूपतापूर्वक एवं प्रभावकारी ढंगले सम्पादन गर्न र अभियोजनलाई वस्तुनिष्ठ एवं वैज्ञानिक बनाउन

सहयोग पुगोस् भन्ने उद्देश्यले महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयबाट प्रस्तुत अभियोजन नीति परिमार्जन गरी लागू गरिएको छ । प्रस्तुत नीतिले सरकारी वकीलहरूलाई अनुसन्धान तथा अभियोजन कार्यमा सहयोग पुऱ्याउने छ भन्ने अपेक्षा राखेको छु ।

प्रस्तुत अभियोजन नीति परिमार्जन मस्यौदा तयारी समितिका अनुगमनकर्ता नायब महान्यायाधिवक्ता श्री नारायणप्रसाद पौडेल, संयोजक सहन्यायाधिवक्ता श्री लोकराज पराजुली, सो समितिका सदस्यहरू सहन्यायाधिवक्ता श्री खेमराज ज्ञवाली, सहन्यायाधिवक्ता श्री उद्धवप्रसाद पुडासैनी, सहन्यायाधिवक्ता श्री ध्रुवकुमार चौहान, प्रहरी वरिष्ठ उपरीक्षक श्री भीमप्रसाद ढकाल, उपन्यायाधिवक्ताहरू श्री सोमकान्ता भण्डारी, रूद्र प्रसाद आचार्य, श्री प्रकाश गौतमलाई विशेष धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

२०७७ फागुन

(अग्नि प्रसाद खरेल)

महान्यायाधिवक्ता

# विषय सूची

## भाग १

### प्रारम्भिक

१.१	पृष्ठभूमि	१
१.२	अभियोजन नीति तथा मार्गदर्शनले समेटेका विषयहरू	२
१.३	अभियोजन नीति तथा मार्गदर्शनको आधिकारिकता	३

## भाग २

### अभियोजन नीति

२.१	अभियोजन नीतिका मुख्य आधार	४
२.२	अभियोजन नीति	६
२.३	अभियोजन नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि कार्यनीति	९

## भाग ३

### अभियोजन सम्बन्धी सामान्य मार्गदर्शन

३.१	सरकारी वकीलले अपराध अनुसन्धानको क्रममा निर्वाह गर्नुपर्ने भूमिकाका लागि सामान्य मार्गदर्शन	११
३.२	अभियोजन सम्बन्धी निर्णयका लागि सामान्य मार्गदर्शन	१९
३.३	अभियोगपत्रको तयारी र मुद्दाको दायरीका लागि सामान्य मार्गदर्शन	२८

## भाग ४

### विशेष प्रकृतिका मुद्दामा सरकारी वकीलहरूकालागि मार्गदर्शन

४.१	महिला सम्म्लग्न मुद्दामा सरकारी वकीलका लागि मार्गदर्शन	३५
४.२	बालबालिका सम्म्लग्न मुद्दाको कारवाहीमा सरकारी वकीलका लागि मार्गदर्शन	३९
४.३	लागू औषध सम्बन्धी मुद्दामा सरकारी वकीलहरूका लागि मार्गदर्शन	४७
४.४	मानब वेचबिखन तथा ओसारपसार सम्बन्धी मुद्दामा सरकारी वकीलका लागि मार्गदर्शन	५०
४.५	संगठित अपराध सम्बन्धी मुद्दाको अभियोजनमा सरकारी वकीलका लागि मार्गदर्शन	५४
४.६	अपराध पीडितका अधिकारको संरक्षण गर्ने सन्दर्भमा सरकारी वकीलका लागि मार्गदर्शन	५८

# महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयको अभियोजन नीति तथा मार्गदर्शन, २०७७

## परिच्छेद एक

### प्रारम्भिक

#### १.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानको धारा १५८ को उपधारा (२) ले यस संविधानमा अन्यथा व्यवस्था भएकोमा बाहेक कुनै अदालत वा न्यायिक निकाय वा अधिकारी समक्ष नेपाल सरकारको तर्फबाट मुद्दा चलाउने वा नचलाउने भन्ने कुराको अन्तिम निर्णय गर्ने अधिकार महान्यायाधिवक्तालाई हुनेछ भन्ने व्यवस्था गरेको छ । सोही धाराको उपधारा (७) ले महान्यायाधिवक्ताले आफ्नो काम कर्तव्य र अधिकार तोकिएको शर्तको अधिनमा रही प्रयोग र पालना गर्ने गरी मातहतका सरकारी वकीललाई प्रत्यायोजन गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ । संविधानको यही व्यवस्था अनुसार महान्यायाधिवक्ताबाट कुनै अदालत वा न्यायिक निकाय वा अधिकारी समक्ष नेपाल सरकारको तर्फबाट मुद्दा चलाउने वा नचलाउने निर्णय गर्ने अधिकार मातहतका सरकारी वकीललाई प्रत्यायोजन भएको छ ।<sup>१</sup> सोही संवैधानिक व्यवस्थाको कार्यान्वयनका लागि मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ तथा सरकारी वकील सम्बन्धी नियमावली, २०७७ ले सरकार वादी फौजदारी मुद्दाको अभियोजन गर्ने अधिकार सरकारी वकीलले के कसरी प्रयोग गर्ने भन्ने वारेमा आवश्यक कानूनी प्रबन्ध गरेका छन् । उक्त संवैधानिक एवं कानूनी व्यवस्था अनुसार सरकारी वकीलले नेपाल सरकार वादी हुने फौजदारी मुद्दामा अभियोजन गर्दै आएका छन् । विगतमा नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ११० को उपधारा (२) र (५) तथा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३५ को उपधारा (२) र (६) को संवैधानिक व्यवस्थाका आधारमा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ तथा सरकारी वकील सम्बन्धी नियमावली, २०५५ मा भएको कानूनी प्रबन्ध

१ (खण्ड ६५) आसोज ३ गते, २०७२ साल ( अतिरिक्ताक १५क) भाग ४ को सूचना नं. १, २ र ३ (खण्ड ६६) संख्या ४६, नेपाल राजपत्र भाग ४, मिति २०७३।१।१८ को सूचना नं. १ र २ (खण्ड ६८) संख्या २६, नेपाल राजपत्र भाग ४, मिति २०७५।६।१ को सूचना, (खण्ड ६९), संख्या ४७, नेपाल राजपत्र भाग ४, मिति २०७६।१।१९ को सूचना ।

अनुसार सरकारी वकीलहरूबाट उक्त अधिकारको प्रयोग हुँदै आएको थियो । अभियोजन नीतिको अभावका कारण अभियोजन सम्बन्धी निर्णयमा एकरूपता कायम हुन नसकेको, अभियोजन वस्तुगत र वैज्ञानिक प्रमाणमा आधारित हुन नसकेको, अभियोजन गर्दा अपराध पीडित तथा साक्षीको सहायता र संरक्षणको विषय नसमेटिएको जस्ता समस्याहरू देखिएपछि त्यस्ता समस्याहरूलाई सम्बोधन गरी वस्तुगत एवं प्रभावकारी रूपमा अभियोजन गर्नका लागि महान्यायाधिवक्तको कार्यालयबाट २०७४ साल साउन महिनामा अभियोजन नीति तथा मार्गदर्शन, २०७४ जारी गरिएको थियो । यो अभियोजन नीति तथा मार्गदर्शन जारी भए पश्चात् कार्यान्वयनमा आएका केही नयाँ कानूनहरू खासगरी २०७५ भाद्र १ देखि कार्यान्वयनमा आएका मुलुकी अपराध संहिता, २०७४, मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४, फौजदारी कसूर (सजाय निर्धारण तथा कार्यान्वयन) ऐन, २०७४, मुलुकी फौजदारी कार्यविधि नियमावली, २०७५ र फौजदारी कसूरको अनुसन्धान सम्बन्धि नियमावली, २०७५, मिति २०७५।६।२ देखि कार्यान्वयनमा आएको, अपराध पीडित संरक्षण ऐन, २०७५ तथा बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५, मिति २०७६।२।२० देखि कार्यान्वयनमा आएको बाल न्याय सम्पादन (कार्यविधि) नियमावली, २०७६, मिति २०७७।२।२६ देखि कार्यान्वयनमा आएको, मिति २०७७।२।१९ देखि कार्यान्वयनमा आएको फौजदारी कसूर (पीडित राहत कोष) नियमावली, २०७७ र सरकारी वकील सम्बन्धी नियमावली, २०७७ ले गरेका नयाँ कानूनी व्यवस्थाहरूलाई सरकारी वकीलहरूले अभियोजन सम्बन्धी काम कारवाही गर्दा आत्मसात् गर्नु पर्दछ । यही परिप्रेक्ष्यमा २०७४ साल साउनमा जारी भएको अभियोजन नीति तथा मार्गदर्शनलाई अद्यावधिक गरी परिमार्जित रूपमा अभियोजन नीति तथा मार्गदर्शन, २०७७ जारी गरिएको छ ।

## १.२ अभियोजन नीति तथा मार्गदर्शनले समेटेका विषयहरू

यस नीति तथा मार्गदर्शनमा सरकारी वकीलले नेपाल सरकार वादी हुने फौजदारी मुद्दाको अनुसन्धान, अभियोजन र मुद्दा दायरी गर्दा निर्वाह गर्नुपर्ने भूमिका र वहन गर्नु पर्ने जिम्मेवारीका बारेमा उल्लेख गरिएको छ । खासगरी अभियोजन नीति, सो नीतिको कार्यान्वयनका लागि कार्यनीति, अभियोजनका लागि सामान्य मार्गदर्शन, विशेष प्रकृतिका मुद्दा (महिला सम्म्लग्न मुद्दा, बालबालिका सम्म्लग्न मुद्दा, लागू औषध सम्बन्धी मुद्दा, मानव वेचबिखन तथा

ओसार पसार मुद्दा र संगठित अपराध सम्बन्धी मुद्दा) अभियोजनका लागि विशेष मार्गदर्शन र अपराध पीडितका अधिकारको संरक्षण गर्ने सन्दर्भमा मार्गदर्शन सम्बन्धी कुराहरु समेटिएका छन् ।

### १.३ अभियोजन नीति तथा मार्गदर्शनको आधिकारिकता

यो नीति तथा मार्गदर्शनमा भएका विषयहरु सरकारी वकीलको अभियोजन सम्बन्धी कार्य सम्पादनलाई सरल पार्ने, प्रभावकारी बनाउने र मार्गदर्शन गर्ने उद्देश्यले समावेश गरिएका हुन । यसमा उल्लेख गरिएका कुराहरु विद्यमान कानूनी ब्यवस्थासँग बाभिएमा प्रचलित कानूनमा भएका व्यवस्थाहरु नै मान्य हुने छन् ।





## परिच्छेद दुई

### अभियोजन नीति

---

#### २.१ अभियोजन नीतिका मुख्य आधार

सरकारी वकीलहरूले सरकार वादी फौजदारी मुद्दा चल्ने नचल्ने निर्णय गर्ने सन्दर्भमा एकरूपता कायम गरी अभियोजनमा प्रभावकारिता ल्याउने उद्देश्यले जारी गरिएको यो अभियोजन नीतिका मुख्य आधारहरू देहाय बमोजिम रहेका छन्:

२.१.१ प्रयाप्त प्रमाणको आधारमा अभियोजन गरिनु पर्दछ भन्ने कुरा सरकारी वकीलहरूको मुख्य सिद्धान्तका रूपमा रहनेछ । अभियोजनको मुख्य उद्देश्य न्याय प्राप्त गर्नु हुनेछ । अभियोजन गर्दा स्वच्छता, भेदभावरहित र विना आग्रह गरिने छ । यस क्रममा अभियोजनका आधारभूत मान्यता र सिद्धान्तको पालना गरिने छ ।

२.१.२ मुद्दा चल्ने नचल्ने निर्णय गर्दा अपराध पीडित, शक्ति तथा सम्पूर्ण समुदायको हितलाई ख्याल गरी उपयुक्त निर्णय गर्ने कुरामा ध्यान दिइने छ । यसका लागि सरकारी वकीलहरूले उपयुक्त मुद्दामा “अभियुक्त उपर उपयुक्त अभियोजन” भन्ने आधारमा अभियोजन गर्ने छन् ।

२.१.३ सरकारी वकीलहरूले अभियोजन सम्बन्धी निर्णय र काम कारवाही गर्दा स्वच्छता र एकरूपता कायम गर्ने छन् । अभियोजन सम्बन्धी निर्णय गर्दा अभियोजनका मान्य सिद्धान्त अनुरूप गरिने छ । सरकारी वकीलहरूले अभियोजन गर्ने क्रममा आफुलाई प्राप्त स्वविवेकीय अधिकारको प्रयोग गर्दा निश्चित सिद्धान्त, कानून र मापदण्डका आधारमा मात्र गर्ने छन् ।

२.१.४ विद्यमान फौजदारी कानूनले अपराध भनी परिभाषित नगरेको कार्य र प्रमाण ग्राह्य हुने भरपर्दो एवं प्रयाप्त प्रमाणको अभावमा अभियोजन गरिने छैन ।

- २.१.५** अभियोजन गर्ने प्रयोजनका लागि प्रथम दृष्टिमा अपराध गरेको देखिने अवस्था भएपछि मात्र संकलित प्रमाणहरु मुद्दा हेर्ने निकायबाट कसूर स्थापित हुन पर्याप्त छन् वा छैनन् भन्ने कुरालाई विचार गरिने छ । यदि कसूर ठहर हुने पर्याप्त र भरपर्दो प्रमाण छैन भने अभियोजन गरिने छैन ।
- २.१.६** मुद्दामा कसूर पुष्टि हुने सम्बन्धमा विचार गर्दा साक्षीको उपलब्धता, सक्षमता र विश्वसनीयता, प्रतिवादीको सावितीको प्रमाण ग्राह्यता जस्ता कुराहरु विचार गरिने छ । यसको साथै विपक्षबाट कस्तो प्रकारको जिकिर आउने छ र त्यसले कसूर ठहर हुने संभावनालाई पार्ने प्रभाव समेत विचार गरिने छ ।
- २.१.७** अभियोजन सम्बन्धी निर्णयका लागि प्रमाणको मूल्यांकन गर्दा सरकारी वकीलले प्रमाण सम्बन्धी कानून तथा स्थापित सिद्धान्त बमोजिम कुनै प्रमाण मुद्दा हेर्ने निकायमा अग्राह्य हुन्छ हुदैन ? कसूर स्थापित हुने कुरा अभियुक्तको सावितीमा आधारित हुने भए निजको अवस्था कस्तो छ ? साक्षी कतिको भरपर्दा छन् ? साक्षीले सत्य कुरा बोलिरहेको छ, छैन ? साक्षीको सत्यतामा चुनौति दिन सक्ने अवस्था छ, छैन ? विपक्षबाट हुने जिरहका क्रममा साक्षीको विश्वसनीयतामा कमी आउने अवस्था छ, छैन ? साक्षीको भनाईको ग्राह्यतामा प्रतिकूल असर पार्ने खालको मानसिक कमजोरी छ, छैन ? प्रत्यक्षदर्शी साक्षीहरुको भनाईमा एकरूपताको अभाव छ, छैन जसले प्रत्यक्षदर्शी साक्षीको विश्वसनीयतामा प्रतिकूल असर पारोस् ? अभियोग सिद्ध गर्ने आवश्यक सबै साक्षीलाई उपस्थित गराउन सकिन्छ, सकिदैन ? बालबालिका साक्षी भएमा सोधिएको प्रश्न बुझ्ने र त्यसको युक्तियुक्त जवाफ दिन सक्ने अवस्थाका छन्, छैनन् ? प्रमाण संकलनको कार्यविधि र प्रकृया बमोजिम कानून सम्मत तरिकाबाट गरिएको छ, छैन ? भन्ने जस्ता कुराहरुलाई विचार गर्ने छन् ।
- २.१.८** सरकारी वकील राज्यको तर्फबाट पीडितको पक्षमा काम गर्ने अधिकारी भएको कारण पीडितलाई न्याय प्राप्त हुने कुरामा सदैव संवेदनशिल

हुनेछन् । राज्यको तर्फबाट गरिने काम कारवाही निश्पक्ष हुनुपर्ने कुरालाई दृढयंगम गरी सरकारी वकीलले पीडितको अधिकारको साथै शक्तिको अधिकारको सम्मान गर्दै वास्तविक कसूरदारले सजाय पाउने र निर्दोषले दुःख नपाउने कुरामा सचेत रही कार्य गर्नेछन् ।

## २.२ अभियोजन नीति

माथि उल्लेखित मुख्य आधारका जगमा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयको अभियोजन सम्बन्धी नीति देहाय बमोजिम हुने छन्:

- २.२.१ अपराधको सूचना वा जाहेरी दरखास्त भ्रमपूर्ण, झुठा वा काल्पनिक देखिएमा अपराध अनुसन्धान प्रकृया अगाडि नबढाई त्यस्तो जाहेरी दरखास्त वा अपराधको सूचनालाई तामेलीमा राखिने छ ।
- २.२.२ प्रचलित फौजदारी कानूनले अपराधीकरण गरेका कार्य गर्ने व्यक्तिहरु उपर मात्र कानून बमोजिम गरिएको अनुसन्धानका आधारमा अभियोजन गरिने छ ।
- २.२.३ अभियोजन सम्बन्धी निर्णय र सोसंग सम्बन्धित कार्य गर्दा स्वच्छता र न्यायका मान्य सिद्धान्त अनुरूप गरिने छ ।
- २.२.४ अनुसन्धान र अभियोजन गर्दा शक्तित वा अभियुक्तलाई स्वच्छ र उपयुक्त व्यवहार उपलब्ध गराइने कुराको सुनिश्चितता गरिने छ ।
- २.२.५ कानूनको उचित प्रक्रियाको अबलम्वन गरी गरिएको अनुसन्धानबाट प्राप्त प्रमाणको आधारमा उचित देखिएको अभियोजन गरिने छ ।
- २.२.६ अभियोग लगाउने निर्णय गर्दा निश्चित र सार्वजनिक रुपमा ज्ञात भएका सिद्धान्त अनुरूप गरिने छ ।
- २.२.७ अभियोजनमा प्रभावकारिता ल्याउन अनुसन्धान कार्यको कानूनी पक्षमा अभियोजनकर्ताले नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गरी अनुसन्धानकर्तालाई निर्देशित गर्ने छन् ।

- २.२.८ अभियोजन सम्बन्धी निर्णय र सोसंग सम्बन्धित कार्य गर्दा उचित आधार र कारण खुलाई वस्तुगत र प्रयाप्त प्रमाणमा आधारित भई गरिने छ ।
- २.२.९ अनुसन्धानबाट संकलित प्रमाणको आधारमा देखिएको अभियुक्तको भूमिका र संलग्नता अनुसार उपयुक्त व्यक्ति उपर उपयुक्त अभियोजन गरिने छ ।
- २.२.१० अभियोजन सम्बन्धी निर्णय र सोसंग सम्बन्धित कार्य गर्दा कसैउपर प्रतिशोध साधने भावना नराखी कसैको उक्साहट, दवाव, प्रलोभन, डर, त्रास र प्रभावमा नपरी स्वच्छ, निष्पक्ष र स्वतन्त्रतापूर्वक गरिने छ ।
- २.२.११ अभियोजन गर्दा सदैव सार्वजनिक हित एवं स्वार्थलाई केन्द्रमा राखी गरिने छ ।
- २.२.१२ अभियोजन सम्बन्धी निर्णय र सोसंग सम्बन्धित कार्य गर्दा अभियुक्त र अपराध पीडितका सम्बन्धमा संविधान, कानून, नेपाल पक्ष भएका अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि र घोषणापत्रले प्रत्याभूत गरेका अधिकारप्रति प्रतिबद्ध र संवेदनशील रही गरिने छ ।
- २.२.१३ अभियोजनकर्ताले अनुसन्धान कार्य सम्पन्न भई आफु समक्ष प्राप्त भएको मुद्दाको मिसिल उपर मुद्दा चल्ने नचल्ने लगायत आवश्यकता अनुसार अन्य निर्णय अनुचित विलम्ब विना गर्ने छन् ।
- २.२.१४ अनुसन्धानबाट संकलित भएको प्रमाण कागज अभियोजनको पक्ष वा विपक्षमा भए पनि मिसिलमा समावेश गरिने छ ।
- २.२.१५ अभियोजनकर्ताले वैयक्तिक गोपनियताका विषय एवं कानून बमोजिम गोप्य राख्नु पर्ने विषय बाहेक आफ्नो काम कारवाही सम्बन्धी सूचनाहरु लुकाउने छैनन् । यस प्रयोजनार्थ अपराध पीडित, शंकित र सरोकारवाला व्यक्तिले माग गरेको मुद्दाको कारवाही सम्बन्धी सूचना, जानकारी र कागजपत्र उपलब्ध गराउने छन् ।

- २.२.१६ अभियोजन सम्बन्धी निर्णय र सोसंग सम्बन्धित कार्य गर्दा महिला, बालबालिका, जेष्ठ नागरिक र न्यायमा सहज पहुँच नभएका वर्गहरु प्रति विशेष संवेदनशील भई व्यवहार गरिने छ ।
- २.२.१७ थप अनुसन्धानको आवश्यकता भएको अवस्थामा बाहेक एउटै घटनाबाट घटित अपराधको सम्बन्धमा अभियोजन सम्बन्धी सम्पूर्ण निर्णय एकैपटक गरिने छ ।
- २.२.१८ अभियोजन गर्दा प्रत्येक व्यक्तिको संलग्नता र सहभागिताको आधार र कारण खुलाई छुट्टा-छुट्टै एवं स्पष्ट रूपमा गरिनेछ । गोश्वारा अभियोजन गरिने छैन ।
- २.२.१९ अभियोजन गर्दा कसूर, विगो, भोग्नु व्यहोर्नुपर्ने दण्ड, सजाय, जरिवाना र भराइनु पर्ने क्षतिपूर्तिको कानूनी आधार सहित स्पष्ट दावी लिईनेछ ।
- २.२.२० अनुसन्धानका क्रममा वरामद भएका अदालतमा पेश गरिने दशी प्रमाण के गर्ने भन्ने सम्बन्धमा कानूनी आधार सहित अभियोगपत्रमा स्पष्ट उल्लेख गरिने छ । अदालतमा पेश नगरिने वरामद चिजवस्तु सम्बन्धित व्यक्तिलाई फिर्ता दिने वा अनुसन्धान अधिकृतले सुरक्षित साथ राख्ने भन्ने सम्बन्धमा पनि कानूनी आधार सहित अभियोजन सम्बन्धी निर्णयमा उल्लेख गरी सो निर्णय अनुसार गरिने छ ।
- २.२.२१ नाम, थर, वतन यकिन नभई स्पष्ट पहिचान नखुलेका व्यक्ति उपर निजको नाम, थर वतन सहितको पहिचान खुलेका बखत कानून बमोजिम अभियोजन गर्ने नगर्ने निर्णय गरिने छ ।
- २.२.२२ अभियोजन सम्बन्धी निर्णय र अन्य काम कारवाही गर्दा मुद्दा हेर्ने निकाय, शक्ति व्यक्ति र अपराध पीडित उपर सम्मानजनक भाषाको प्रयोग गरिने छ ।
- २.२.२३ सरकारी वकीलबाट कुनै मुद्दामा पूर्ण रूपमा मुद्दा नचलाउने गरी निर्णय भएमा वा अनुसन्धान अधिकारीले मुद्दा चलाउने राय व्यक्त

गरेका मध्ये केही व्यक्ति उपर मुद्दा नचलाउने निर्णय भएमा त्यसका बारेमा अविलम्ब माथिल्लो कार्यालय समक्ष निकासका लागि पठाइने छ ।

**२.२.२४** खास किसिमका सानातिना कसूर भनी कानूनले परिभाषित गरेका मुद्दामा सामान्यतया: मुद्दा दायर गरिने छैन ।

**२.२.२५** कुनै कसूरका सम्बन्धमा प्रमाण जुटाउन, अन्य अभियुक्त वा त्यसको गिरोह वा मतिथारलाई पक्राउ गर्न वा अनुसन्धान वा अभियोजन कार्यमा सघाउ पुऱ्याउने अभियुक्तलाई कानून बमोजिम सजाय कम गर्ने माग दावी लिई अभियोजन गरिने कुरालाई प्राथमिकता दिइनेछ ।

**२.२.२६** कानून बमोजिम मिलापत्र हुन सक्ने र मिलापत्र गर्न उपयुक्त हुने प्रकृतिका सरकार वादी फौजदारी मुद्दामा अपराध अनुसन्धानकै क्रममा वा अभियोजन गर्नु अगाडि अपराध पीडित र अभियुक्त मिलापत्र गर्न सहमत भएका मुद्दामा सामान्यतया अभियोजन गरिने छैन ।

**२.२.२७** कुनै पनि प्रकारले आफ्नो व्यक्तिगत वा पारिवारिक हक, हित वा स्वार्थ गासिएको विषयमा सरकारी वकीलले अभियोजन सम्बन्धी निर्णय वा अन्य कार्य गर्ने छैनन् ।

**२.२.२८** कुनै काम दुई वा दुई भन्दा वढी ऐन बमोजिम कसूर मानिने रहेछ भने कसूरदारलाई जुन ऐन बमोजिम वढी सजाय हुन्छ सोही ऐन बमोजिम सजाय हुन अभियोग मागदावी लिइने छ ।

**२.२.२९** अभियोजन सम्बन्धी कार्य गर्दा अपराध पीडितको हित र सुरक्षालाई विशेष ध्यान दिइने छ ।

### **२.३ अभियोजन नीतिको प्रभावकारी कार्यन्वयनका लागि कार्यनीति**

अभियोजन नीतिलाई व्यवहारमा प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयले देहाय बमोजिमको कार्यनीति अवलम्बन गर्ने छ :

- २.३.१ अभियोजन सम्बन्धी कार्य सम्पादन गर्न सक्षम अभियोजनकर्ताको विकासका लागि क्षमता अभिवृद्धि सम्बन्धी स्पष्ट कार्ययोजना तयार गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।
- २.३.२ अभियोजनकर्ताहरूको क्षमता अभिवृद्धिको लागि लामो र छोटो अवधिको तालिम तथा निरन्तर सिकाईका माध्यम अवलम्बन गरिने छ ।
- २.३.३ अभियोजन सम्बन्धी निकायलाई जनशक्ति, पुस्तक लगायतका भौतिक स्रोत साधनबाट सक्षम र साधन, स्रोत सम्पन्न बनाइनेछ । प्रमाणको वैज्ञानिक परीक्षण गर्ने निकायको संस्थागत सुधार एवं जनशक्तिको क्षमता विकासका लागि आवश्यक कार्यक्रमहरू तर्जुमा गर्न समन्वय गरिने छ ।
- २.३.४ अभियोजन सम्बन्धी कार्यको प्रभावकारी अनुगमन गरी अभियोजन नीति विपरित कार्य गर्नेलाई कारवाहीको दायरामा ल्याइने छ । अभियोजन नीति अनुरूप प्रभावकारी रूपमा कार्य सम्पादन गर्नेलाई पुरस्कृत गर्ने परिपाटी अवलम्बन गरिने छ ।
- २.३.५ अभियोजन नीतिको कार्यान्वयनलाई सरकारी वकीलको कार्य सम्पादन मूल्यांकनको एक आधार मानिने छ । वद्वनियतपूर्वक कार्य गरेको प्रमाणित भएको अवस्थामा बाहेक सरकारी वकीललाई व्यावसायिक स्वतन्त्रता अन्तर्गत रही कार्य सम्पादन गरे वापत कारवाही गरिने छैन ।
- २.३.६ अभियोजन सम्बन्धी कार्य सम्पादनका लागि लिखित रूपमा जारी गरिने नीतिगत निर्देशन वा परिपत्र बाहेक अमुक मुद्दामा अमुक किसिमको निर्णय गर्न निर्देशन गरिने छैन ।



## परिच्छेद तीन

### अभियोजन सम्बन्धी सामान्य मार्गदर्शन

**३.१ सरकारी वकीलले अपराध अनुसन्धानको क्रममा निर्वाह गर्नुपर्ने भूमिकाका लागि सामान्य मार्गदर्शन**

**३.१.१ प्रारम्भिक अनुसन्धान प्रतिवेदन र निर्देशन**

कानूनद्वारा निर्दिष्ट विधि र प्रकृया अनुरूप गरिने अनुसन्धानबाट प्राप्त हुने सबूद प्रमाण अभियोजनका लागि महत्वपूर्ण हुने भएकाले अनुसन्धानको कानूनी पक्षमा सरकारी वकीलको नेतृत्वदायी भूमिका हुन्छ। अनुसन्धान अधिकारीलाई मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १० अनुसार अनुसन्धानमा दिशा निर्देश गर्ने कार्य सरकारी वकीलले गर्नु पर्छ। अनुसन्धान अधिकारीसंग समन्वय गरी प्रारम्भिक अनुसन्धान प्रतिवेदन पठाउँदा अनुसन्धानको रणनीति र कार्यनीति तयार गरी सो रणनीति र कार्यनीतिको खाका सहितको प्रारम्भिक अनुसन्धान प्रतिवेदन पठाउन प्रेरित गर्नु पर्छ। प्रारम्भिक अनुसन्धान प्रतिवेदन प्राप्त भएपछि सो प्रतिवेदनलाई कार्यालयको कसूर दर्ता किताबमा दर्ता गर्नु पर्दछ। धेरै जना सरकारी वकील भएको अवस्थामा कार्यालयको प्रमुख सरकारी वकीलले उक्त प्रारम्भिक अनुसन्धान प्रतिवेदन आफै वा निजले आदेश गरी तोकेको सरकारी वकीलले उक्त प्रतिवेदनमा संलग्न विवरणलाई गंभीरतापूर्वक अध्ययन गरी अनुसन्धान अधिकारीलाई आवश्यकता अनुसार निम्न विषयमा निर्देशन दिनुपर्छ र त्यसको अभिलेख राख्नुपर्छ:

**३.१.१.१** अनुसन्धानको क्रममा गरिने सम्पूर्ण काम कारवाहीमा कानूनी प्रक्रियाको अवलम्बन गर्ने कुरा,

**३.१.१.२** वरामदी मुचुल्कामा वारदात स्थलमा फेला परेका प्रमाण लाग्न सक्ने चिजहरु तथा तथ्यहरुको जानकारी लिएका स्रोतहरुको विवरणको उल्लेख गर्ने कुरा,



- ३.१.१.३ कुनै चिज वस्तु वरामद गर्दा, घटनास्थलको मुचुल्का गर्दा वा कुनै चिज वस्तुको नमुना लिंदा पुऱ्याउनु पर्ने प्रक्रियाका कुरा,
- ३.१.१.४ संकलन भएका प्रमाणहरूमा विरोधाभाष भए नभएको यकिन गरी त्यस सम्बन्धमा थप अनुसन्धान गरी प्रष्ट पार्ने विषय,
- ३.१.१.५ अपराध पीडित र शकितको उमेर यकिन गर्ने कागजातहरूको संकलन गर्ने कुरा,
- ३.१.१.६ कुनै मुचुल्का गर्दा राख्नु पर्ने साक्षी समेतका कानूनी रीत पुऱ्याउने अन्य कुरा,
- ३.१.१.७ मुद्दाको प्रकृति अनुसार पक्षको गोपनीयता, अपराध पीडितको संरक्षण, राहत वा स्थानान्तरणको विषय,
- ३.१.१.८ अपराध पीडित र पीडकको समयमै शारीरिक परीक्षण गर्ने कुरा, विशेष प्रकृतिका मुद्दामा पक्षको परिचयात्मक विवरण गोप्य राख्ने कुरा,
- ३.१.१.९ भौतिक प्रमाणको संरक्षण, नमुना संकलन र परीक्षण गर्ने कुरा,
- ३.१.१.१० म्याद थपका लागि अदालतमा प्रस्तुत गर्दा मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १४ को उपदफा (४) र मुलुकी फौजदारी कार्यविधि नियमावली, २०७५ को नियम ६ को उपनियम (३) अनुसार खुलाउनु पर्ने तथा संलग्न हुनुपर्ने कुरा,
- ३.१.१.११ कसूर, कसूरदार र अपराध पीडितको सम्बन्ध स्थापित गर्ने चिज वस्तुको संरक्षण र परीक्षण गर्ने कुरा,
- ३.१.१.१२ घटनाको प्रकृति अनुसार प्रमाण प्राप्त हुने स्थान र प्रमाण संकलनमा ध्यान दिनुपर्ने कुरा,

- ३.१.१.१३** जसका विरुद्ध जाहेरी परेको छ सो बाहेक अन्य व्यक्तिको संलग्नता पनि हुनसक्ने अवस्था तर्फ सचेत रही अनुसन्धान गर्ने कुरा,
- ३.१.१.१४** जटिल प्रकृतिका मुद्दाहरूमा अनुसन्धानको रणनीतिमा गर्नुपर्ने सुधारका सम्बन्धमा निरन्तर छलफल गरी अगाडि बढ्ने कुरा,
- ३.१.१.१५** वारदातको सम्बन्धमा सूचना प्राप्त हुन सक्ने स्रोत र बुझ्न पर्ने व्यक्तिहरूलाई बुझ्ने कुरा,
- ३.१.१.१६** शंकित वा अधियुक्तलाई आफन्त, परिवारजन एवं कानून व्यवसायीसंग भेटघाट गर्न चाहेमा भेटघाट गर्ने व्यवस्था गर्ने कुरा,
- ३.१.१.१७** पीडितलाई प्रतिवादीवाट मनासिव क्षतिपूर्ति भराउनको लागि प्रतिवादीको सम्पत्ति सम्बन्धी विवरण सम्लग्न गर्ने कुरा,
- ३.१.१.१८** वरामद भएको चिजवस्तु, धनमाल जाहेरवाला वा सम्बन्धित धनीवाट सनाखत गराउने कुरा,

### **३.१.२ सरकारी वकीलले अपराध अनुसन्धानसंग सम्बन्धित डायरी व्यवस्थापन गर्ने:**

- ३.१.२.१** आफ्नो काम कारवाहीलाई व्यवस्थित र योजनाबद्ध बनाउन सरकारी वकीलले मुद्दाको काम कारवाही सम्बन्धी डायरी राख्ने,
- ३.१.२.२** उक्त डायरीमा प्रारम्भिक अनुसन्धान प्रतिवेदन प्राप्त भएपछि प्राप्त कागजातहरूको गंभीरतापूर्वक अध्ययन गरी जाहेरवालाको नाम, वारदात मिति, शंकितको नाम, घटनाको संक्षिप्त विवरण, निर्देशन दिनुपर्ने विषय, परीक्षण हुनुपर्ने विषयको चेकलिष्ट, संकलन हुनुपर्ने प्रमाणको सूची, बयानमा खुलाउनु पर्ने कुराहरूको चेकलिष्ट, अनुसन्धान गर्नुपर्ने विषयहरूको सूची टिपोट गरी राख्ने,

३.१.२.३ प्रत्येक दिन गरिएको प्रत्येक कार्यको विवरण डायरीमा लिपिबद्ध गर्ने ।

३.१.३ **संकलित प्रमाणको परीक्षण गराउनका लागि सरकारी वकीलले ध्यान दिनुपर्ने कुरा :**

३.१.३.१ अनुसन्धानको क्रममा वरामद भएका दशीका सामानहरूको प्रमाणिकताका लागि त्यस्ता चीज वस्तुहरूको संकलन, संरक्षण, प्याकिङ्ग, र परीक्षणमा विशेष सतर्कता एवं संवेदनशीलता अपनाउन अनुसन्धान अधिकृतलाई मार्गदर्शन गर्नु पर्दछ ।

३.१.३.२ वरामद भएका रगत, विर्य र स्वाव लागेका वा कसूदारको यकिन वा पहिचान हुने अन्य चिजवस्तु नष्ट नहुने गरी सुरक्षितसाथ विधि विज्ञान प्रयोगशालामा पठाउनु पर्छ ।

३.१.३.३ अनुसन्धान अधिकारीले अनुसन्धानको क्रममा परीक्षण गराउनु पर्ने चिज वस्तु परीक्षण गराए नगराएको विचार गरी नगराएको भए गराउन लगाउनु पर्दछ ।

३.१.३.४ अनुसन्धानको क्रममा संकलित वैज्ञानिक प्रमाण योग्य व्यक्तिबाट परीक्षण भए नभएको, रीत प्रकृया पूरा गरी तोकिएको ढाँचामा परीक्षण प्रतिवेदन तयार भए नभएको यकिन गर्नुपर्छ ।

३.१.३.५ कसूरको प्रकृति समेतका आधारमा आवश्यकता अनुसार विधि विज्ञान प्रयोगशालामा सामान्यतया निम्नलिखित कुराहरू परीक्षणको लागि पठाउन निर्देशन दिनु पर्दछ :

- (क) भिषेरा,
- (ख) DNA (Deoxyribonucleic acid),
- (ग) रगत, विर्य, थुक, खकार, बान्ता, दिसा, पिसाब,
- (घ) हातहतियार तथा विष्फोटक पदार्थ (Ballistics and weapons),
- (ङ) लागू औषध (Narcotic drugs),

- (च) सुसाईड नोट वा यस्तै विवादास्पद लिखत (Disputed Documents),  
(छ) हस्ताक्षर एवं ल्याप्चे (Finger Prints, Foot Prints)

### ३.१.४ अभियुक्तको बयान गराउदा सरकारी वकीलले ध्यान दिनु पर्ने कुरा :

मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १६ अनुसार उक्त ऐनको अनुसूची १ र अन्य विशेष कानूनले छुट्टै व्यवस्था गरे बाहेकका अनुसूची २ अन्तर्गतका मुद्दामा अनुसन्धान अधिकृतले सरकारी वकील समक्ष अभियुक्तको बयान गराउनु पर्छ । त्यसरी बयान गराउदा सरकारी वकीलले मुख्यतः निम्न कुरामा ध्यान दिनुपर्दछ :

- ३.१.४.१ अभियुक्तको बयान शुरू गर्नुभन्दा पहिले मिसिल कागज अध्ययन गरी अनुसन्धान अधिकृतसंग छलफल गरी बयान लिने विषय र प्रश्नहरूको सूची तयार गर्ने,  
३.१.४.२ बयान गर्न ल्याइएको अभियुक्तलाई निजको बयान लिनु भन्दा पहिले आफ्नो परिचय दिई निजसंग बयान लिनुपर्ने कारणका बारेमा जानकारी गराउने,  
३.१.४.३ अभियुक्त उपर लागेको अभियोगका सम्बन्धमा संकलित सबै कागज सुनाई मतलब सम्झाउने,  
३.१.४.४ बयान गराउन ल्याइएको अभियुक्तलाई निम्न कुरा जानकारी गराउने:  
(क) तपाईंलाई चुप लाग्ने अधिकार छ,  
(ख) तपाईंले व्यक्त गरेका कुराहरू तपाईंको विरुद्ध अदालतमा प्रमाणका रूपमा पेश हुने छन्,  
(ग) तपाईंलाई कानून व्यवसायी राख्ने अधिकार छ,  
(घ) यदि तपाईं कुनै कानून व्यवसायी राख्न सक्नु हुन्न भने राज्यले तपाईंको लागि कानून व्यवसायी राखी दिन सक्छ ।

### ३.१.४.५ अभियुक्तको बयान लिने प्रक्रिया :

अभियुक्तको बयान गराउन निम्न प्रक्रिया अवलम्बन गर्नु पर्दछ:

- (क) बयान लिँदा सवाल जवाफको ढाँचामा लिनु पर्दछ र यसो गर्दा कुरा फोरी विषय छुट्याई छोटकरी सवाल गर्ने र सोधिएको सवाल र सो को जवाफ लेखबद्ध गर्न लगाउनु पर्दछ,
- (ख) बयान गराउदा प्रश्न राखी अभियुक्तले आफैँ जवाफ लेख्न चाहेमा निजलाई जवाफ लेख्न दिनुपर्छ,
- (ग) प्रत्येक अभियुक्तको छुट्टाछुट्टै बयान गराउनु पर्दछ,
- (घ) बयान लिने सन्दर्भमा उपस्थित गराईएको व्यक्तिलाई कुनै पनि शारीरिक वा मानसिक यातना दिन वा निजसँग निर्मम, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार गर्न गराउनु हुँदैन,
- (ङ) बयान लिँदा तथ्यगत कुराहरुको बारेमा पहिले खुलाउन लगाउनु पर्दछ,
- (च) एकै व्यक्ति एक भन्दा बढी कसूरमा पोलिएको अवस्थामा प्रत्येक मुद्दाको लागि छुट्टाछुट्टै बयान गराउन लगाउनु पर्दछ,
- (छ) महिलाको बयान गराउँदा ठट्टा मस्करी वा अनावश्यक सवाल गरी अभियुक्तलाई हतोत्साही गराउनु हुँदैन,
- (ज) अनावश्यक सवाल गर्ने वा एकै सवाल पटक पटक गर्ने कार्य गर्न वा गराउनु हुँदैन,
- (झ) बयानको लागि उपस्थित गराईएका अभियुक्तहरु धेरै भएको अवस्थामा निजहरुको बयान क्रमसँग लिनु पर्दछ । एकैदिन बयान लिन नभ्याएमा आवश्यकता अनुसार अदालतबाट म्याद थप गराई बयान क्रमसँग लिनु पर्दछ,
- (ञ) १८ वर्ष भन्दा कम उमेरका बालबालिकाको बयान गराउँदा सम्भव भएसम्म निजको बाबु आमा वा अन्य संरक्षकको रोहवरमा राखी मात्र बयान गराउनु पर्दछ । बाल न्याय सम्पादन (कार्यविधि) नियमावली, २०७६ ले निर्धारण गरेको प्रकृया पूरा गर्नु तथा गर्न लगाउनु पर्दछ,

- (ट) दृष्टिविहिन र बोल्ल नसक्ने व्यक्तिहरुको बयान गराउँदा उनीहरुको संरक्षक वा हकवाला भए उनीहरुलाई र नभए निजहरुले रोजेको मानिस राखी निजको ईसारा बुझ्ने व्यक्तिले राम्रोसँग ईसारा बुझी कागज गराई रोहवरमा त्यसको मतलव निजलाई बुझाउनु पर्दछ, र बयान कार्य पूरा भएपछि सो व्यहोरा जनाई प्रमाणित गरिदिनु पर्दछ,
- (ठ) बोल्ल असमर्थ व्यक्तिको बयान लिनु पर्दा निज लेखपढ गर्न जान्ने रहेछ भने लेखेर वा ईसाराद्वारा पनि बयान दिन सक्ने व्यवस्था रहेको हुँदा सोही अनुसार गर्नु पर्दछ,
- (ड) नेपाली भाषा नबुझ्ने व्यक्तिको बयान लिँदा दोभाषेको सहयोगबाट अभियुक्तले भनेको कुरा लेखबद्ध गर्नु पर्दछ, र बयान कार्य पूरा भएपछि सो व्यहोरा जनाई प्रमाणित गरिदिनु पर्दछ,
- (ढ) कुनै अभियुक्तले अनुसन्धानको क्रममा बयान गर्न ईन्कार गरेमा सोही कुरा बयान गर्न खडा गरिएको कागजमा जनाई अनुसन्धान गर्ने कर्मचारीको सही गराई आफुले पनि सोही व्यहोरामा प्रमाणित गरिदिनु पर्छ,
- (ण) शक्ति व्यक्त जेष्ठ नागरिक भएमा उनीहरुलाई सहज हुने किसिमको वातावरणमा बयान गराउनु पर्छ ।

### ३.१.४.६ अभियुक्तको बयानमा नखुलाई नहुने कुराहरु:

- (क) शक्तिको नाम थर, उपनाम, बाबु एवं आमाको नाम, थर, उमेर, पेशा, हुलिया, स्पष्ट ठेगाना तथा निजको परिचयात्मक विवरण जस्तै नागरिकता, पासपोर्ट, ई-मेल फ्याक्स, टेलिफोन नम्बर, मोबाइल नम्बर र भाइवर नम्बर,
- (ख) ठेगाना उल्लेख गर्दा स्पष्ट रूपमा गाऊँ, नगर, टोल, गल्ली, मार्ग एवं पहिचान हुने नजिकको अन्य ख्याति प्राप्त ठाउँ समेत खुलाउनु पर्दछ ।
- (ग) शक्तिको उमेर र निजको उमेरका सम्बन्धमा उमेर खुल्ने कागजातहरु जस्तै: नागरिकता, विद्यालय वा शैक्षिक

संस्थामा भर्ना हुँदा लेखाएको उमेर, जन्म दर्ता, अस्पतालको अभिलेख आदि संलग्न गर्नु पर्छ । बालबालिकाको हकमा बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा ८३ तथा बाल न्याय सम्पादन (कार्यविधि) नियमावली २०७६ को नियम ३७ ले निर्धारण गरेको उमेर निर्धारणको प्राथमिकता बमोजिम गर्नु पर्दछ ।

- (घ) अपराध पीडित, जाहेरवाला वा निजको परिवारसंग शक्तिको नाता सम्बन्ध, चिनजान, लेनदेन रिसइवी भए नभएको कुरा,
- (ङ) शक्तिका शब्दमा कसूरको पृष्ठभूमि, कसूरको घटनाक्रम, निजको संलग्नता एवं भूमिका र कसूरको उद्देश्य,
- (च) कसूरमा संलग्न समूह वा गिरोह भए सो समूहका अन्य व्यक्तिको नाम थर, उपनाम, बाबुको नाम, थर, पीडित साक्षीको नाम, थर, उमेर, पेशा, हुलिया, स्पष्ट ठेगाना तथा निज फेला पर्न सक्ने कुनै विशेष स्थान वा कार्यालय वा परिचयात्मक विवरण,
- (छ) कसूरमा संलग्न अन्य व्यक्तिहरूसंगको निजको चिनजान, सम्बन्ध, रिसइवी, भैँभगडा, लेनदेन कारोबार आदि,
- (ज) कसूरमा संलग्न सबै व्यक्तिहरूको भूमिका एवं कसूर पश्चात् कसूर लुकाउन छिपाउन संलग्न व्यक्तिको विवरण,
- (झ) कसूर भएको मिति, समय र अवधि, वातावरण, कसूर भएको देख्ने वा रोक्न प्रयास भएको भए सो गर्ने व्यक्तिहरू,
- (ञ) कसूर गर्न प्रयोग भएका साधनहरूको विवरण र ती साधनहरूको अवस्था तथा वरामद हुन सक्ने स्थान,
- (ट) कसूर पश्चात् घटनास्थल वा अपराध पीडितबाट लगेका नगदी, जिन्सी सामानहरूको विवरण तथा हाल ती सामानहरू रहेको स्थान,

- (ठ) प्रतिवादीको शैक्षिक योग्यता, आर्थिक अवस्था, पेशा, व्यवसाय, चल अचल सम्पत्तिको विवरण तथा पारिवारिक अवस्था,
- (ड) वरामद भएको चिज वस्तु प्रतिवादीको बयानबाट सनाखत गराउने ।

### ३.१.४.७ अभियुक्तको बयानमा सहिछाप गरी प्रमाणित गर्नु भन्दा अगाडि सरकारी वकीलले ध्यान दिनुपर्ने कुरा:

- (क) अनुसन्धान अधिकारीले शंकितलाई गरेका प्रश्नहरु र शंकितले दिएको जवाफ पढी आफुले तयार गरेको चेकलिष्ट अनुरूप आवश्यक प्रश्नहरु सोधिए नसोधिएको तथा मुद्दामा खुलाउनु पर्ने कुराहरु खुले नखुलेको विचार गरी सोध्न खुलाउन पर्ने बाँकी कुराहरु भए आवश्यक प्रश्न सोध्न लगाई खुलाउने,
- (ख) बयान सम्पन्न भई सकेपछि अनुसन्धान अधिकारी एवं बयान गर्ने अभियुक्तको सहिछाप गराई आफुले समेत सहिछाप गरेर बयान प्रमाणित गरिदिने ।

### ३.२ अभियोजन सम्बन्धी निर्णयका लागि सामान्य मार्गदर्शन :

सरकार वादी फौजदारी मुद्दामा अनुसन्धान अधिकारीले अनुसन्धानको कार्य सम्पन्न गरी अनुसन्धान प्रतिवेदन सहित मिसिल र प्रमाण कागज सरकारी वकील समक्ष पेश गरेपछि मुद्दा चल्ने वा नचल्ने सम्बन्धमा सरकारी वकीलले निम्न कार्य गर्नु पर्दछ ।

#### ३.२.१ मुद्दा चल्ने वा नचल्ने निर्णय गर्दा सरकारी वकीलले विचार पुऱ्याउनु पर्ने कुराहरु:

- ३.२.१.१ राय सहितको अनुसन्धान प्रतिवेदन र मिसिल प्रमाणहरुको प्रारम्भिक अध्ययन, मूल्यांकन गरी मुद्दा चलाउने वा नचलाउने विषयमा निर्णय गर्नु पर्ने यकिन भए पछि सो राय प्रतिवेदन



सहितको प्रमाण मिसिललाई कार्यालयको दायरी पुस्तकमा दर्ता गर्ने,

- ३.२.१.२ के कति जना अभियुक्तहरू विरुद्ध अभियोग दायर गर्न सकिने प्रयाप्त प्रमाणहरू छन् सो कुरा निश्चित गर्ने,
- ३.२.१.३ अनुसन्धान अधिकारीले के कुन कसूर सम्बन्धमा अनुसन्धान/तहकिकात प्रारम्भ गरेको र हाल के कुन कसूर र अभियोग सम्बन्धमा आफ्नो राय प्रतिवेदन पठाएको रहेछ, सो हेरी दुवै अवस्थाहरू बीच तादात्म्यता रहेको वा नरहेको हेर्ने,
- ३.२.१.४ एउटै वारदातमा एक भन्दा बढी कसूर भए नभएको सम्बन्धमा यकिन गरी एक भन्दा बढी कसूर भएको अवस्थामा अभियोजनको निर्णय गर्दा एकीकृत कसूरको दावी लिनु पर्ने, यसरी दावी लिँदा सबै भन्दा बढी सजाय हुने कसूर वापतको सजाय र त्यसपछिको अधिकतम सजाय हुने अर्को कसूरको सजायको आधा सजाय हुने गरी थप सजायको दावी लिने,
- ३.२.१.५ अदालतबाट कसूरदार ठहरी सजाय पाएको व्यक्तिले पूनः अर्को कसूर गरेमा मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ को दफा ४४ बमोजिम पटक कायम गरी थप सजायको दावी लिने, त्यसरी दावी लिँदा कसूरदारलाई यस अघि अदालतबाट सजाय भएको फैसलाको प्रतिलिपी समेत राखी दावी लिने, जघन्य र गम्भीर कसूरमा सजाय पाएको बाहेकका कसूरदारका हकमा त्यस्तो सजाय भुक्तान गरेको पाँच वर्ष भित्र कसूर गरे नगरेको यकिन गरी पाँच वर्ष भित्रको भए पटकमा दावी लिने,
- ३.२.१.६ अभियोगपत्र कुन निकाय समक्ष दायर गर्ने भन्ने कुरा यकिन गर्ने,
- ३.२.१.७ अभियोगपत्र दायर गरिसक्नु पर्ने हदम्याद बाँकी रहे वा नरहेको यकिन गर्ने,
- ३.२.१.८ अभियोजनको लागि पेश भएको अनुसन्धान प्रतिवेदन सहितको मिसिल अध्ययन गर्दा थप अनुसन्धान गर्नु पर्ने देखिएमा अनुसन्धान गर्नु पर्ने विषय स्पष्ट उल्लेख गरी अनुसन्धान अधिकृतलाई निर्देशन दिने,

- ३.२.१.९** अभियोगपत्र दायर गर्ने निर्णय भएको अवस्थामा के कुन कानून वा कानूनी व्यवस्था अनुसार अभियोग दायर गर्ने हो सो कुरा निश्चित गर्ने,
- ३.२.१.१०** अभियोगपत्र दायर गर्ने सम्बन्धमा अवलम्बन गर्नु पर्ने कार्यविधि यकिन गर्ने,
- ३.२.१.११** मुद्दा चलाउने वा नचलाउने सम्बन्धी सरकारी वकीलको निर्णय प्रयाप्त प्रमाणमा आधारित वस्तुनिष्ठ हुनु पर्ने भएको हुँदा सरकारी वकीलले कसैको भनसुन, मोलाहिजा, डर, धाक, धम्की एवं कुनै प्रलोभनमा नपरी निष्पक्ष स्वतन्त्र एवं निर्भिक भएर निर्णय गर्ने,
- ३.२.१.१२** मुद्दा चलाउने वा नचलाउने निर्णय गर्दा आवश्यकता अनुसार प्रमाण, कानून र सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादन भएका सिद्धान्तहरूलाई आधार मानी गर्ने,
- ३.२.१.१३** एक भन्दा बढी सरकारी वकील कार्यरत रहेको सरकारी वकील कार्यालयको प्रमुखले कुनै मुद्दा चल्ने वा नचल्ने गरी निर्णय गर्न आफु वा अन्य सरकारी वकीललाई जिम्मेवारी तोक्न सक्ने, त्यसरी तोकिएकोमा तोकिएको सरकारी वकीलले सो मुद्दामा आवश्यक निर्णय गर्ने ।

### **३.२.२ मुद्दा चल्ने वा नचल्ने निर्णय गर्ने सन्दर्भमा सरकारी वकीलले गर्न सक्ने निर्णय**

- ३.२.२.१** उपलब्ध प्रयाप्त प्रमाणको मूल्यांकनको आधारमा मुद्दा चलाउने गरी निर्णय गर्ने,
- ३.२.२.२** उपलब्ध प्रमाणको मूल्यांकनको आधारबाट केही प्रतिवादीका हकमा मुद्दा चलाउने र केहीको हकमा नचलाउने निर्णय गर्ने,
- ३.२.२.३** पर्याप्त सबुद प्रमाण नभएको वा सार्वजनिक हितका दृष्टिकोणबाट मुद्दा चलाउनु पर्ने नदेखिएकामा मुद्दा नचलाउने निर्णय गर्ने,
- ३.२.२.४** मुद्दा परिवर्तन गरी चलाउने, अर्को निकायमा पठाउने वा पीडितलाई नै मुद्दा चलाउन जानकारी दिने,

- ३.२.२.५ खास किसिमका सानातिना कसूर भनी कानूनले परिभाषित गरेका मुद्दामा सामान्यतया: मुद्दा नचलाउने,
- ३.२.२.६ एक भन्दा बढी कसूरका सम्बन्धमा अनुसन्धान भएकोमा प्रमाणवाट उपयुक्त देखिएको कसूरमा मात्र मुद्दा चलाउने ।
- ३.२.३ अनुसन्धानबाट मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को अनुसूची १ र २ वा अन्य कानून अनुसार नेपाल सरकार वादी हुने फौजदारी कसूर नदेखिएमा गर्ने कारवाही:**
- ३.२.३.१ मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को अनुसूची-१ र २ वा अन्य कानून अनुसार नेपाल सरकार वादी हुने फौजदारी कसूर अन्तर्गत पर्ने भनी अनुसन्धान गरिएको मुद्दा अनुसन्धान गर्दै जादा नेपाल सरकार वादी हुने फौजदारी कसूर अन्तर्गत पर्ने नदेखिएमा सो विषय हेर्ने सम्बन्धित निकायमा पठाउने गरी निर्णय गर्ने,
- ३.२.३.२ अनुसन्धान अधिकारीद्वारा मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को अनुसूची-१ र २ वा अन्य कानून अनुसार नेपाल सरकार वादी हुने फौजदारी कसूर अन्तर्गत नपर्ने भनी सरकारी वकील समक्ष आवश्यक निर्णयको लागि प्रस्तुत गरेको मिसिल अध्ययन गरी सरकारी वकील पनि सोही निष्कर्षमा पुगेमा सो निर्णय अन्तिम भएपछि सम्बन्धित व्यक्तिलाई सो अनुसार जानकारी गराउने र मर्का पर्ने व्यक्ति प्रचलित कानून बमोजिम आफै नालिस गर्न जान सक्ने भएमा सो कुरा पनि जानकारी गराउने ।
- ३.२.४ प्रतिवादी नभएको वा नखुलेको मुद्दामा वारदातको प्रकृतिबाट तत्काल मुद्दा चलन नसक्ने देखिएका मुद्दाहरूको निर्णय प्रक्रिया**
- ३.२.४.१ मुद्दा नचलाउने गरी राय व्यक्त गरेको अवस्थामा उक्त राय सहित मिसिल आवश्यक निकासाको लागि माथिल्लो सरकारी वकील कार्यालयमा मुद्दाको सक्कलै मिसिल साथ पठाउने,
- ३.२.४.२ मुद्दा नचलाउने राय सहित निकासाको लागि माथिल्लो सरकारी वकील कार्यालयमा पठाउँदा मुद्दा चलाउनु पर्ने भयो भने पनि हदम्याद जाने/नजाने कुरा पहिले नै यकिन गर्ने,

- ३.२.४.३ जिल्ला सरकारी वकील कार्यालयका सरकारी वकीलले मुद्दा नचलाउने राय सहित निकासाको लागि उच्च सरकारी वकील कार्यालयमा पठाएकोमा सो कार्यालयले मिसिल अध्ययन गरी थप अनुसन्धान गर्न पर्ने देखेमा आधार र कारणहरू समेत उल्लेख गरी थप अनुसन्धान गर्न सम्बन्धित कार्यालयमा पठाउने गरी मिसिल जिल्ला सरकारी वकील कार्यालयमा फिर्ता पठाउने,
- ३.२.४.४ जिल्ला सरकारी वकील कार्यालयका सरकारी वकीलले मुद्दा नचलाउने गरी व्यक्त गरेको राय अनुसार उच्च सरकारी वकील कार्यालयबाट पनि मुद्दा नचलाउने गरी अन्तिम निर्णय भएकोमा जिल्ला सरकारी वकील कार्यालय मार्फत सो मुद्दाको मिसिल कागजात तथा पेश गरेका चीजवस्तुहरू सम्बन्धित अनुसन्धान गर्ने निकायमा फिर्ता पठाउने,
- ३.२.४.५ मुद्दा नचलाउने निर्णय निकासा भै उच्च सरकारी वकील कार्यालयबाट अन्तिम भएको मुद्दाको मिसिल कागजात तथा अन्य चीजवस्तुहरू अनुसन्धान अधिकारी समक्ष फिर्ता पठाउँदा सरकारी वकीलले अनुसन्धान अधिकारीको राय प्रतिवेदनको एक प्रति आफूसँग सुरक्षित साथ राख्ने,
- ३.२.४.६ मुद्दा नचलाउने निर्णय भई मिसिल कागजात तथा अन्य चीजवस्तुहरू फिर्ता पठाउँदा पछि खोजी भएका बखत पेश गर्ने गरी सुरक्षित साथ राख्ने निर्देशन सहित अनुसन्धान अधिकारीलाई लेखी फिर्ता पठाउने ।
- ३.२.५ प्रतिवादी खुलेको तर प्रमाणको अपर्याप्तता वा सार्वजनिक हितका दृष्टिले मुद्दा चलाउन उपयुक्त नभएको अवस्थामा मुद्दा नचल्ने निर्णय गर्दा पुन्याउनु पर्ने प्रक्रिया

#### स्पष्टिकरण:

- (क) प्रमाणको अपर्याप्तताको अवस्था: फौजदारी मुद्दा प्रयाप्त प्रमाणको आधारमा चलाइनु पर्दछ । प्रमाण संकलनमा त्रुटि भई वा अन्य कारणले कुनै कसूरमा अदालत वा अन्य न्यायिक निकाय वा मुद्दा हेर्ने अधिकारीले सजाय गर्न प्रमाणको कमी भएको भन्ने स्पष्ट

देखिएमा त्यस्तो अवस्था प्रमाणको अपर्याप्तताको अवस्था मानिने छ ।

(ख) **सार्वजनिक हितको अवस्था:** कतिपय घटनामा कसैले कसूर गरेको भन्ने पुष्टि हुदाँहुँदै पनि मुद्दा चलाउँदा भन्दा नचलाउँदा पीडित देश र समाजको वृहत्तर हित (Serve of the larger interest of the state or society or victim) हुन्छ भने त्यस्तो अवस्थालाई सार्वजनिक हितको अवस्था मानिनेछ । यस्तो अवस्थामा स्थितिको सही समीक्षा गरी व्यक्तिगत पक्षपात, मोलाहिजा वा स्वार्थबाट प्रेरित नभई आधार र कारण खुलाएर मुद्दा चलाइने छैन । यो अवस्थालाई सार्वजनिक हित परीक्षणको अवस्था (Public Interst test) भनिने छ । मुद्दा चलाउँदा भन्दा नचलाउँदा पीडितले न्यायको अनुभूति गर्ने अवस्था भएमा, सामाजिक, धार्मिक वा साम्प्रदायिक तनावबाट उत्पन्न कुनै असाधारण स्थितिमा तत्कालिन आवेश वा उन्मादको फलस्वरूप भएको अपराध सम्बन्धी मुद्दा चलाउँदा सामाजिक, धार्मिक वा साम्प्रदायिक सहिष्णुता वा सद्भाव खलबलिई अशान्ति उत्पन्न हुने सम्भावना छ र मुद्दा नचलाउँदा त्यसो नहुने सम्भावना भएमा मुद्दा चलाउँदा अन्य कुनै मित्र राष्ट्रसँगको कूटनैतिक सम्बन्ध वा सद्भावमा खलल उत्पन्न हुने सम्भावना छ र मुद्दा नचलाउँदा त्यसो नहुने सम्भावना भएमा मुद्दा चलाउँदा शिक्षण संस्थाहरु, उद्योग प्रतिष्ठान, यातायात लगायतका आम जनसमुदायका दैनिक जीवनका आधारभूत सेवाहरु ठप्प हुने लगायत समाजमा अशान्ति उत्पन्न हुने भएमा र मुद्दा नचलाउँदा त्यसो नहुने सम्भावना भएमा वा मुद्दा चलाउँदा भन्दा नचलाउँदा देश र समाजको हित हुने यस्तै अरु अवस्था भएमा फौजदारी मुद्दा चलाउने नचलाउने सम्बन्धी निर्णय गर्ने सम्बन्धमा त्यसलाई सार्वजनिक हितको परीक्षणको अवस्था मानिनेछ ।

- ३.२.५.१** अनुसन्धान अधिकारीले प्रस्तुत गरेको राय सहितको प्रतिवेदन र संलग्न प्रमाणको मूल्यांकनको आधारमा पर्याप्त प्रमाण नभएको वा सार्वजनिक हितका दृष्टिबाट मुद्दा चलाउन उपयुक्त नभएको कारण कुनै वारदात सम्बन्धी मुद्दा नचल्ने निर्णय गर्नु पर्ने हुन्छ। यसरी निर्णय गर्दा सरकारी वकीलले मुद्दा चलाउन नसकिने आधार र कारणहरू उल्लेख गरी छुट्टै निर्णय पुस्तिकामा निर्णय गर्ने,
- ३.२.५.२** मुद्दा नचलाउने निर्णय भएकोमा प्रहरी हिरासतमा कुनै व्यक्ति रहेछ र निजलाई उपस्थित गराइएको रहेछ भने तत्कालै हिरासतबाट मुक्त गर्न लेखी पठाउने,
- ३.२.५.३** मुद्दा नचलाउने गरी निर्णय गरेको अवस्थामा सरकारी वकीलले सो निर्णय निकासाका लागि माग गर्दै माथिल्लो कार्यालयमा मुद्दाको सक्कलै मिसिल पठाउने,
- ३.२.५.४** जिल्ला सरकारी वकील कार्यालयका सरकारी वकीलले मुद्दा नचलाउने निर्णय गरी निकासाका लागि उच्च सरकारी वकील कार्यालयमा पठाएकोमा सो कार्यालयका सह-न्यायाधिवक्ताले मिसिल अध्ययन गरी मुद्दा चलाउनु पर्ने देखेमा मुद्दा चलाउने आधार र कारणहरू समेत उल्लेख गरी मिसिल जिल्ला सरकारी वकील कार्यालयमा पठाउने,
- ३.२.५.५** जिल्ला सरकारी वकील कार्यालयका सरकारी वकीलले मुद्दा नचलाउने गरी गरेको निर्णय मनासिव देखेमा उच्च सरकारी वकील कार्यालयका सह-न्यायाधिवक्ताले आफ्नो राय समेत समाबेस गरी अन्तिम निकासाको लागि महान्यायाधिवक्ता कार्यालयमा पठाउने,
- ३.२.५.६** मुद्दा नचलाउने अन्तिम निकासा भै आएमा मिसिल कागजात तथा अन्य चीज वस्तुहरू सम्बन्धित अनुसन्धान अधिकृत कहाँ फिर्ता पठाउने, यसरी फिर्ता पठाउँदा अनुसन्धान अधिकारीको राय प्रतिवेदनको एक प्रति आफुसँग सुरक्षित साथ राख्ने,
- ३.२.५.७** मुद्दा नचलाउने निर्णय भई मिसिल कागजात तथा अन्य चीज वस्तुहरू फिर्ता पठाउँदा पछि खोजी भएका बखत पेश गर्ने गरी

सुरक्षितसाथ राख्ने निर्देशन सहित अनुसन्धान अधिकारीलाई लेखी फिर्ता पठाउने ।

### **३.२.६ आंशिक रूपमा मुद्दा चलाउने निर्णय भएकोमा पुन्याउनु पर्ने प्रक्रिया**

**३.२.६.१** दुई वा दुई भन्दा बढी प्रतिवादी भएको मुद्दामा केही प्रतिवादीलाई मुद्दा चलाउने र केही प्रतिवादीलाई मुद्दा नचलाउने गरी आंशिक रूपमा मुद्दा चलाउने निर्णय भएको अवस्थामा सरकारी वकीलले के कुन आधारमा आंशिक निर्णय गरेको हो सो आधार र कारणहरु निर्णय पुस्तिकामा जनाउने,

**३.२.६.२** आंशिक निर्णय गरी अभियोगपत्र दायर गरेपछि सो मुद्दामा छुट्टै मिसिल खडा गरी निकासका लागि माथिल्लो कार्यालयमा पठाउने,

**३.२.६.३** उच्च सरकारी वकील कार्यालयले सो निर्णय हेरी मुद्दा चलाउनु पर्ने देखिएमा त्यसको कारण खुलाई सम्बन्धित सरकारी वकीललाई मुद्दा चलाउन निर्देशन दिने, मुद्दा चलाउन नपर्ने देखिएमा आफ्नो राय सहित मिसिल महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाउने,

**३.२.६.४** महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयले प्राप्त मिसिल कागजातहरु अध्ययन गरी मातहतका कार्यालयबाट भएको आंशिक निर्णय जाँच गरी मुद्दा चलाउने वा नचलाउने सम्बन्धमा सम्बन्धित सरकारी वकीललाई आवश्यक निर्देशन दिने ।

**३.२.७ खास किसिममा सानातिना कसूरमा मुद्दा दायर नगर्ने निर्णय भएको अवस्थामा पुन्याउनु पर्ने प्रकृया:**

यस्तो निर्णय भएको अवस्थामा मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा ३४ अनुसारका प्रकृया पुरा गर्ने ।

### **३.२.८ मुद्दा नचल्ने निर्णय गर्दा जानकारी दिनु पर्ने**

सरकारी वकीलले सरकार वादी फौजदारी मुद्दा चल्ने वा नचल्ने गरी गरेको निर्णयको जानकारी पाउने अधिकार सरोकारवाला वा अपराध पीडित वा

सम्बन्धित निकायलाई रहने हँदा सरकारी वकीलले यस्तो निर्णयको जानकारी सम्बन्धित सरोकारवाला व्यक्ति वा निकायलाई गराउने ।

### ३.२.९ अनुसन्धान अधिकृतको अनुसन्धान प्रतिवेदन प्राप्त भएपछि अभियोजन सम्बन्धी निर्णय गर्ने सम्बन्धमा सरकारी वकीलले विचार गर्नुपर्ने अन्य कुराहरु

- ३.२.९.१ प्रथमतः जुन निकाय वा पदाधिकारीले अनुसन्धान गरी मिसिल प्रमाण पठाएको छ सो विषयमा अनुसन्धान गर्ने निजको कानूनी अधिकार छ वा छैन ?
- ३.२.९.२ अनुसन्धान तहकिकात पूरा गरी म्याद भित्रै राय सहितको प्रतिवेदन पठाएको छ वा छैन ?
- ३.२.९.३ अनुसन्धान अधिकारीले अनुसन्धान तहकिकात गर्दा अनिवार्य रूपले पूरा गर्नु पर्ने कानूनी कार्यविधि एवं प्रक्रियाहरु अनुसरण गरेको छ वा छैन ?
- ३.२.९.४ जुन कसूरको सम्बन्धमा अनुसन्धान गरेको हो सो अभियोग सम्बन्धी कसूर मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को अनुसूची-१ र २ वा अन्य कानून अनुसार नेपाल सरकार वादी हुने मुद्दा हो वा होइन ?
- ३.२.९.५ अनुसन्धान अधिकारीद्वारा प्रस्तावित कसूरको सम्बन्धमा प्रचलित ऐन कानूनले दण्ड सजायको व्यवस्था गरेको छ वा छैन ?
- ३.२.९.६ क्षतिपूर्ति भराउनु पर्ने अवस्थामा पिडकको चल अचल सम्पत्तिको विवरण संकलन गरिएको छ, छैन ? क्षतिपूर्ति वा उपचार खर्च के कति भराई पाउने हो सो स्पष्ट छ वा छैन ?
- ३.२.९.७ अपराध पीडितको शारीरिक जाँच वा अन्य विशेषज्ञको जाँच प्रतिवेदन भिकाई मिसिल सामेल राखिएको छ वा छैन ? सो बुझिने गरी लेखिएको छ वा छैन ?
- ३.२.९.८ अपराध पीडितको कुनै धनमाल, नगद वा दशी समान अनुसन्धान क्रममा लिएको भए सो सामान र प्रमाणको रूपमा बरामद गरिएका अन्य दशीका सामानहरु सुरक्षित र सावुत हालतमा छन् वा छैनन् ?



- ३.२.९.९ अपराध पीडित लगायत साक्षीको नाम, थर, वतन र भएसम्म सम्पर्क फोन, इमेल आदि प्रष्टसँग खुलाएको छ वा छैन ?
- ३.२.९.१० अपराध पीडितको व्यक्तिगत परिचयात्मक विवरण गोप्य राख्ने प्रकृतिको भए राखे नराखेको यकिन गरी गोप्य राख्ने व्यवस्था मिलाउने,
- ३.२.९.११ अपराध पीडित बालबालिका भए निजको उमेर यकिन गर्ने प्रमाण मिसिलमा छ वा छैन ? उमेर यकिन गर्ने क्रममा बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा ८३ तथा बाल न्याय सम्पादन (कार्यविधि) नियमावली, २०७६ को नियम ३७ को क्रमलाई ध्यान दिइएको छ छैन ?
- ३.२.९.१२ सरकार वादी फौजदारी मुद्दा चलन नसक्ने अवस्थाको देखिएमा अपराध पीडितले न्याय प्राप्त गर्न सक्ने के कस्तो उपचारको बाटो हुन सक्छ सो बारेको कानूनी प्रकृया सहित अपराध पीडितलाई जानकारी दिने,
- ३.२.९.१३ मुद्दा हेर्ने निकायमा मुद्दा दायर गरेपछि अपराध पीडितलाई सुरक्षा वा संरक्षण सम्बन्धी कुनै कार्य गर्नु पर्ने भएमा सो को उल्लेख गर्ने र सुरक्षा निकाय वा मुद्दा हेर्ने निकायसंग आवश्यक समन्वय गर्ने ।

### ३.३ अभियोगपत्रको तयारी र मुद्दाको दायरीका लागि सामान्य मार्गदर्शन

#### ३.३.१ अभियोगपत्र तयार गर्दा विचार गर्नुपर्ने आवश्यक मूलभूत पक्षहरु

##### (क) शीर्ष वा परिचय खण्ड:

मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा ३२ को उपदफा (१), सोही संहिताको अनुसूची २० र मुलुकी फौजदारी कार्यविधि नियमावली, २०७५ को नियम ११ ले निर्दिष्ट गरेका कानूनी व्यवस्थालाई आत्मसात गरी अभियोगपत्र तयार गर्दा निम्न मूलभूत पक्षलाई विशेष ध्यान दिनु पर्छ:

१. अभियोगपत्र कुन कानून अनुसार पेश गरेको र कुन निकायमा प्रस्तुत गरिने हो सो कुरा,
२. जाहेरवाला वा अपराध पीडितको गोप्यता कायम गर्नुपर्ने अवस्था देखि बाहेक जाहेरवाला वा प्रतिवेदकको नाम, थर, बतन (खोजेका बेला फेला पर्न सक्नेसम्मको विवरण) उल्लेख गर्ने । यदि गोप्यता कायम गर्नुपर्ने अवस्था छ भने अनुसन्धानका क्रममा राखिएको सांकेतिक नाम र बतन,
३. मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा ३२ को उपदफा (१) को खण्ड (क) देखि (च) सम्म उल्लेख भए अनुसारको अभियुक्तको पहिचान (Identity),
४. विदेशी नागरिकको हकमा स्थायी बतन र नेपालभित्रको अस्थायी बतनको उल्लेख गर्ने,
५. मुद्दाको नाम अर्थात् अभियुक्तले बुझ्ने गरी अभियोग लगाउन खोजेको अपराधको नामाकरण ।

(ख) **तथ्यगत खण्ड:** यस खण्डमा मुख्यतः अनुसन्धानबाट प्राप्त मुद्दाको निम्नानुसारको तथ्य, मितिको आधारमा क्रमसंग नदोहोर्न्याई प्रमाण लायक प्रत्येक कागजातको मजबुन उल्लेख गर्ने:

१. अपराध सम्बन्धी सूचना (जाहेरी दर्खास्त) को छोटकरी व्यहोरा र वारदात बारे संक्षिप्त विवरण,
२. अभियुक्तहरूले वारदात तथा अभियोग सम्बन्धमा व्यक्त गरेको बयानको छोटकरी व्यहोरा,
३. साक्षीको रूपमा प्रस्तुत गरिने व्यक्तिहरूले वारदात सम्बन्धमा व्यक्त गरेको कुरा,
४. संकलित अन्य कागज प्रमाण, भौतिक चिजवस्तुको परीक्षणबाट देखिएको अवस्था बारेको विवरण ।

(ग) अभियुक्त उपर लगाइएको अभियोग खण्ड

यस खण्डमा मुख्यतः निम्न कुरा उल्लेख गर्ने:

१. अभियोग खण्डमा पनि पहिलो भागमा आपराधिक कार्य (वारदात) स्थापित गरिन्छ,
२. परीक्षण भएका भौतिक प्रमाण, परीक्षण प्रतिवेदन, विशेषज्ञको राय, अन्य प्रमाणसँगको सम्बद्धतालाई सिलसिलेवार र विश्लेषणयुक्त तरिकाले देखाउन सकेमा लगाइएको अभियोग पुष्टि गर्न मद्दत पुग्दछ,
३. प्रतिवादीबाट भएको कुन कार्यले कुन ऐनको कुन दफा बमोजिमको कसूर भएको भन्ने कुरा स्थापित गर्नुपर्छ,
४. दोस्रो भागमा कसूरको कार्यशैली, कसूरको योजनाकार, मुख्य कसूरदार, दुरुत्साहनकर्ता, मतिथार, षडयन्त्रकारी, सहयोगीको कसूरमा भएको भूमिकासहित सिंगो आपराधिक कार्यको विवेचना गर्नुपर्छ,
५. तेस्रो भागमा प्रत्येक अभियुक्तको भूमिका र कार्य, सो पुष्टि गर्ने सबुद प्रमाणको विवेचना, सान्दर्भिक ऐन कानूनको आधारमा अभियुक्त पिच्छे छुट्टाछुट्टै अभियोग उल्लेख गर्नु पर्दछ,
६. अभियुक्तको पटकको आधारमा कसूरमा संलग्न समूह वा कसूरदारको अवस्था, कसूरको प्रकृति, अपराध पीडितको उमेर वा शारीरिक वा मानसिक अवस्थाको आधारमा कुनै कानून बमोजिम कुनै कसूरको सन्दर्भमा थप सजाय गर्ने व्यवस्था गरेको भए सो थप सजायको माग स्पष्ट रूपमा गर्ने,
७. अभियोगपत्र तयार गर्दा संकलित सबुद प्रमाणबाट कुनै व्यक्तिले एक वा एकभन्दा बढी कसूर गरेको देखिएमा सम्बन्धित सबै कसूर वापत माग दावी लिनु पर्दछ,
८. बिगो भराउनु पर्ने मुद्दा भए अभियुक्तहरू मध्ये कुन कुन अभियुक्तबाट के कति क-कसलाई भराई दिनु पर्ने हो सो कुराको विवरण स्पष्ट रूपमा खुलाउनु पर्दछ,

९. अभियोग पत्रसाथ पेश गरिने साक्षी प्रमाण, दशी प्रमाण, भौतिक प्रमाण तथा लिखत प्रमाणहरु कानून बमोजिम संकलन गरिएका मुद्दा हेर्ने निकायबाट प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्न सकिने हुनु पर्दछ,
१०. अपराधबाट क्षति पुगेको व्यक्तिलाई क्षतिपूर्ति भराई दिनु पर्ने वा क्षति नपुगेको भए पनि कानून बमोजिम कुनै रकम अपराध पीडितलाई दिलाई भराई दिनु पर्ने भए सो कुराको माग दावी पनि स्पष्ट रूपमा खुलाउनु पर्दछ,
११. अभियोग पत्र दायर गर्दाको अवस्थासम्म पनि पक्राउ पर्न नसकेको अभियुक्तका हकमा मुद्दा हेर्ने निकायबाटै पक्राउ पूर्जा, म्यादी पूर्जा अथवा समाह्वान म्याद जारी गरी पाउँ भन्ने व्यहोरा समेत किटान गरी उल्लेख गरिएको हुनु पर्दछ,
१२. अनुसन्धान तहकिकात भएको मुद्दाको मिसिल कागजातको अध्ययनबाट प्रतिवादीहरु मध्ये केही पक्राउ परी वा आफै उपस्थित भएको, केहीको नाम, थर, बतन खुल्न सके पनि तत्काल पक्राउ पर्न नसकी फरार रहेको अवस्था बाहेक तत्काल फरार रही नाम थर बतन खुल्न नसकेका व्यक्तिहरुका हकमा पछि आवश्यक विवरण पत्ता लागे वा पक्राउ परेमा छुट्टै अभियोगपत्र प्रस्तुत गरिने कुरा उल्लेख गर्नु पर्दछ,
१३. अभियोगपत्रको अन्तिममा अभियोगपत्र प्रस्तुत गर्ने सरकारी वकीलको नाम, दर्जा स्पष्ट बुझिने अक्षरमा लेखी (टाईप गरी) सहिछाप गरी मिति समेत जनाउनु पर्दछ। अभियोगपत्र कुन मितिमा प्रस्तुत गरेको हो भन्ने कुरा सबैभन्दा पुच्छारमा उल्लेख गर्नुपर्छ,
१४. मुद्दाको तथ्य र प्रमाणबाट स्थापित तथ्य र आरोपित कसूर बीच तादात्म्यता हुनुपर्छ,
१५. एउटै वारदातमा फरक फरक अभियुक्त उपर फरक प्रकृतिको कसूर कायम हुन सक्दैन, जस्तै: कर्तव्य ज्यान र आवेश प्रेरित हत्या,

१६. एकभन्दा बढी कसूर कायम भएमा प्रत्येक कसूरको स्पष्ट उल्लेखन र मागदावी हुनुपर्छ,
१७. अभियोगपत्रको भाषा सरल र स्पष्ट हुनुपर्छ, अभियोगलाई खम्बिर बनाउने भाषाको प्रयोग गर्नुपर्छ,
१८. अभियोगपत्रमा अभियोग स्थापित गर्ने विषय देखि बाहेक अन्य अनावश्यक कुरा लेख्नु हुँदैन ।

**(घ) सबुद प्रमाणको प्रस्तुति खण्ड**

१. प्रत्येक प्रमाणको स्पष्ट पहिचान हुने गरी विवरण दिनुपर्छ,
२. वरामद दसी प्रमाणको सिलसिलेवार उल्लेख गर्नु पर्छ,
३. भौतिक प्रमाणको परीक्षण प्रतिवेदन प्राप्त नभएको भए प्राप्त भएपछि, पेश गर्ने कुरा उल्लेख गर्नुपर्छ,
४. जुन साक्षीको भनाइ प्रमाणको रूपमा ग्राह्य हुन्छ, सो साक्षीको पहिचान गरी त्यस्ता साक्षीको पहिचान खुल्ने स्पष्ट विवरण लेख्नु पर्छ,
५. साक्षीको विवरणमा सबै साक्षीको नाम, थर, उपनाम भए उपनाम समेत र खोजेको समयमा फेला पर्ने गरी वतन, फोन नं. भए सो समेत स्पष्ट लेख्नु पर्छ,
६. संकलित कागजातहरूको मिति सहित विषय र पाना संख्या उल्लेख गरी सिलसिलेवार विवरण राख्नु पर्छ,
७. अभियोगपत्रको अन्त्यमा मुद्दा हेर्ने निकय र मुद्दा हेर्ने अधिकारीसँग कारवाही शुरु गर्न माग गरी सरकारी वकीलको दस्तखत, स्पष्ट नाम, दर्जा, कार्यालय र मिति उल्लेख गर्नुपर्छ ।

**३.३.२ अभियोगपत्र दर्ता गर्दा विचार पुऱ्याउनु पर्ने कुरा**

- (क) अभियोगपत्र दायर गर्न विशेष अनुमति वा स्विकृति लिनु पर्ने भएमा सो लिने प्रक्रिया:**

अभियोगपत्र दायर गर्दा नेपाल सरकारको वा नेपाल सरकारबाट अधिकार प्राप्त अधिकृतको वा कुनै कानूनद्वारा तोकिएको कुनै अधिकृत वा निकायको पूर्व स्वीकृति चाहिने भएमा त्यस्तो स्वीकृतिको लिखित प्रति समेत प्राप्त गरी मिसिल संलग्न राख्नु पर्दछ। जस्तै :- कालो बजार तथा केही अन्य सामाजिक अपराध र सजाय ऐन, २०३२, लागू औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३

### **(ख) अभियोगपत्र दर्ता गर्दा विचार पुऱ्याउनु पर्ने कुराहरू**

१. अभियोगपत्र दायर गर्दा अनुसन्धान अधिकारीले संकलन गरेका सबै सबुद प्रमाणहरू संलग्न राख्नु पर्दछ,
२. अभियोगपत्र दायर गर्दा थुनुवा भए थुनुवा सहित पेश गर्नु पर्दछ।

### **३.३.३ थप अभियोगपत्र दायर गर्ने सम्बन्धी प्रकृया**

मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा ३५ मा कुनै मुद्दा अदालतमा दायर भइसकेपछि त्यस्तो मुद्दामा अन्य सम्बद्ध थप प्रमाणहरूबाट मुद्दा दायर भइसकेका अभियुक्त बाहेक अन्य अभियुक्तहरू उपर समेत दावी लिन पर्ने भएमा वा मुद्दा दायर भई अभियुक्त कायम भइसकेका व्यक्ति उपर थप अभियोग लगाउनु पर्ने देखिएमा त्यसको कारण खुलाई थप अनुसन्धान गर्न लगाई अन्य थप अभियुक्तको हकमा समेत थप दावी लिई सरकारी वकीलले मुद्दा दायर गर्न सक्नेछ, भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ।

उक्त कानूनी व्यवस्था अनुसार थप दावी लिनु पर्ने अवस्थामा मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा ३२ को उपदफा (१) र मुलुकी फौजदारी कार्यविधि नियमावली, २०७५ को नियम २१ को उपनियम (१) ले निर्दिष्ट गरेका कुराहरू खुलाई थप दावी लिई मुद्दा हेर्ने निकायमा अभियोगपत्र दायर गर्नुपर्दछ।

### **३.३.४ अभियोगपत्र संशोधन गर्न सकिने प्रकृया:**

मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा ३६ मा अदालतमा एक पटक दायर भइसकेको मुद्दामा थप प्रमाण फेला परी पहिले लिएको मागदावी संशोधन गर्नु पर्ने देखिएमा सुरु तहको सम्बन्धित अदालतले फैसला गर्नु अघि नै महान्यायाधिवक्ताको स्विकृति लिई सम्बन्धित सरकारी वकीलले अभियोगपत्रमा

संशोधन गर्न सुरु तहको सम्बन्धित अदालतमा कारण खुलाई निवेदन दिन सक्ने कानूनी व्यवस्था गरेको सन्दर्भमा अभियोगपत्र संशोधन गर्ने कुरालाई अपवादको रूपमा मात्र प्रयोग गर्ने र संशोधन गर्नु नै पर्ने अवस्था भएमा उक्त कानूनी व्यवस्थाले निर्धारण गरेको प्रकृत्यालाई आत्मसात गर्ने ।

### **३.३.५ अभियोगपत्रमा सानातिना त्रुटि सच्याउने प्रकृत्या:**

मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा ३७ मा अदालतमा दायर भएको मुद्दाको अभियोगपत्रमा अभियुक्तको नाम, थर, उमेर वा ठेगानाको हिज्जे वा टाइपिङ्ग वा छपाई सम्बन्धी त्रुटि जस्ता सानातिना त्रुटि भई सच्याउन परेमा सम्बन्धित सरकारी वकीलले सम्बन्धित अदालत समक्ष त्यसको कारण खुलाई निवेदन दिन सक्ने कानूनी व्यवस्था बमोजिम निवेदन दिने ।



## परिच्छेद चार

### विशेष प्रकृतिका मुद्दामा सरकारी वकीलहरुका लागि मार्गदर्शन

#### ४.१ महिला संलग्न मुद्दामा सरकारी वकीलका लागि मार्गदर्शन

---

सरकारी वकीलले महिला संलग्न मुद्दामा परिच्छेद तीनमा उल्लेखित सामान्य मार्गदर्शनका अलावा निम्न विषयमा थप ध्यान दिनु पर्दछः:

##### ४.१.१ मुद्दाको अनुसन्धानमा सरकारी वकीलको भूमिका

- ४.१.१.१ महिलामैत्री अनुसन्धान वातावरण बनाउन लगाउने,
- ४.१.१.२ अनुसन्धान कार्यमा उपलब्ध भए सम्म महिला अनुसन्धान अधिकृत खटाउन पहल गर्ने ,
- ४.१.१.३ महिला संलग्न मुद्दामा महिलाको मनोबल खस्कन नदिन परिवार वा आफन्तसँग भेटघाट गर्नको लागि अनुकूल वातावरण मिलाउन लगाउने,
- ४.१.१.४ अपराध पीडितको समयमै शारीरिक परीक्षण गर्ने साथै भौतिक प्रमाणहरुको संकलन गरी परीक्षणको लागि पठाउन लगाउने,
- ४.१.१.५ शारीरिक परीक्षणबाट स्थापित गराउनु पर्ने कुराको परीक्षण गर्न लगाउने (जस्तै: जबरजस्ती करणी मुद्दामा गर्भवती भएको भन्ने अपराध पीडितको भनाइ भएमा गर्भवती भए नभएको परीक्षण गराउनु पर्ने),
- ४.१.१.६ मानव बेचबिखन मुद्दाका अपराध पीडितबाट खुलाउनु पर्ने सूचनाहरु, जस्तो प्रतिवादीको अपराध पीडितसँगको भेट, भुक्त्याएको, करकाप गरेको वा फकाएको पृष्ठभूमि, लैजान परिपञ्च मिलाउने मानिस, विदेश लगेको भए विदेश लगेको रुट, बास बसेको होटल, बस वा रेलको टिकट लगायत घटनाको प्रकृतिको आधारमा पाउन सकिने सम्बद्ध प्रमाण खुलाउन लगाउने, साथै उक्त घटनासँग सम्बद्ध त्यस्ता प्रमाणहरु संकलन गराउने,



**४.१.१.७** अपराध पीडितको कागज गराउँदा मुद्दासँग आवश्यक कुराहरु मात्र सोध्ने, आत्मसम्मानको ख्याल गर्दै अपमानजनक शब्द वा भाषाको प्रयोग नगर्ने, सहज वातावरण, दोभाषेको सुविधा जस्ता कुराहरुमा अनुसन्धान अधिकारीलाई निर्देशन दिनुपर्ने ।

## **४.१.२ अपराध पीडित महिलाको संरक्षणमा सरकारी वकीलको भूमिका**

सरकारी वकीलले अपराध पीडित महिलाको संरक्षणमा देहायको कुरामा विशेष ध्यान दिनुपर्छः

**४.१.२.१** अपराध पीडितको उद्धार, सुरक्षा एवं संरक्षण गर्नुपर्ने अवस्था भए अविलम्ब आवश्यक समन्वय गरी गर्न लगाउने,

**४.१.२.२** अपराध पीडितको उपचार गर्नु पर्ने भएमा समयमै उपचार गराउने,

**४.१.२.३** अपराध पीडितलाई मनोसामाजिक परामर्श दिनु पर्ने भए सो गर्न लगाउने,

**४.१.२.४** संविधान तथा कानूनले प्रत्याभूत गरेको अपराध पीडितको अधिकारको संरक्षण गर्ने विषयमा सुरु देखि नै सतर्कता अपनाउने,

**४.१.२.५** जीवन र स्वतन्त्रताको संरक्षणको लागि आवश्यक उपाय अपनाउन, प्रतिवादीको तर्फबाट हुन सक्ने डर, धाक धम्कीबाट सुरक्षा दिन आवश्यक समन्वय गर्ने,

**४.१.२.६** अपराध पीडितको कागज गराउँदा सत्य तथ्य खोल्न संभव हुने गरी उपयुक्त वातावरण मिलाउने र समयमा कागज गराउने,

**४.१.२.७** अपराध पीडित सहजताको लागि निजले रोजेको साथी वा निकटको मानिसको रोहवरमा सोधपुछ गर्न उपयुक्त भएमा गर्ने,

**४.१.२.८** नाबालक अपराध पीडितको कागज गराउँदा संरक्षकको रोहवरमा गराउन लगाउने,

**४.१.२.९** कसूरदारलाई कानून बमोजिम सजाय दिलाउन पीडितले अनुसन्धानकर्ताहरुलाई गर्नुपर्ने सहयोगको बारेमा अपराध पीडित पक्षसँग समन्वय गरी आवश्यक छलफल गर्ने,

४.१.२.१० अपराध पीडितहरूलाई प्राप्त हुने राहत एवं क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन सक्य पहल गर्ने,

४.१.२.११ अपराध पीडित तथा साक्षी सहायता निर्देशिका, २०७३ बमोजिमका कार्य गर्ने ।

#### ४.१.३ शक्ति महिलाको मानव अधिकार संरक्षणमा सरकारी वकीलको भूमिका

४.१.३.१ सरकारी वकील समक्ष बयानका लागि उपस्थित गराइएको शक्ति महिलाका फौजदारी न्याय सम्बन्धी अधिकारहरूको संरक्षण भए नभएको सम्बन्धमा ध्यान दिनुपर्ने,

४.१.३.२ शक्तिका अधिकारको रक्षाका लागि अनुसन्धान अधिकारीलाई सजग र उत्प्रेरित गर्ने,

४.१.३.३ शक्तिका मानव अधिकारको सम्मान गरी संकलन भएका प्रमाणहरूको ग्राह्यताका सम्बन्धमा छलफल गरी संकलित प्रमाणको वैधानिकता यकिन गराउने,

४.१.३.४ शक्ति महिला हिरासतमा रहँदा निजले शारीरिक तथा मानसिक क्षति बेहोर्न नपर्ने वातावरण तयार गर्ने गराउने,

४.१.३.५ मुद्दा चल्ने वा नचल्ने निर्णय गर्दा सरकारी वकीलले शक्ति महिलाको मानव अधिकारलाई ख्याल गरि न्यायमा विचलन आउने अवस्था सृजना हुन नदिने ।

#### ४.१.४ अपराध पीडित महिलाको अधिकारको संरक्षणमा सरकारी वकीलको भूमिका

अपराध पीडितको अधिकारको संरक्षणका लागि सरकारी वकीलले निर्वाह गर्नुपर्ने मुख्य भूमिका निम्न अनुसार उल्लेख गर्न सकिन्छः:

४.१.४.१ अपराध पीडितको न्याय प्राप्तिको अधिकारको संरक्षण हुने गरी क्षतिपूर्ति र उपचार खर्च भराई पाउने मुद्दामा पीडकको सम्पत्तिको विवरण संकलन गर्न लगाई अपराध पीडितले पाउने क्षतिपूर्तिको यकिन गरी प्रष्ट रूपमा उल्लेख गर्ने,

४.१.४.२ विशेषज्ञको परीक्षण प्रतिवेदन, अपराध पीडित वा प्रतिवादीको शारीरिक जाँच प्रतिवेदन प्रष्ट छ, छैन तथा मुद्दाको संकलित

प्रमाणसँग तादात्म्य छ,, छैन हेरी अस्पष्ट भए प्रष्ट गर्न लगाउने,

**४.१.४.३** अपराध पीडितको धनमाल, नगद वा अन्य सामान वरामद भएको वा अनुसन्धानको क्रममा लिएको भए त्यसको प्रष्ट उल्लेखन गर्ने र त्यसलाई सावुद हालतमा सुरक्षित रूपमा राख्न लगाउने,

**४.१.४.४** अपराध पीडित र साक्षीको नाम उपनाम, बाबुको नाम, थर, पीडित साक्षीको नाम, थर, उमेर, पेशा, हुलिया, बतन अर्थात् ठेगाना तथा निज फेला पर्न सक्ने कुनै विशेष स्थान वा कार्यालय वा परिचयात्मक विवरण जस्तै: नागरिकता, पासपोर्ट, ई-मेल फ्याक्स, टेलिफोन नम्बर भए सो समेत खुलाउन लगाउने । ठेगाना उल्लेख गर्दा उपलब्ध भएसम्म गाऊँ, नगर, टोल, गल्ली, मार्ग तथा उक्त स्थानको कुनै विशेष पहिचान भएमा सो समेत खुलाउने,

**४.१.४.५** अनुसन्धानबाट मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को अनुसूची १ र २ भित्र नभएको वा सरकार वादी भई चल्न नसक्ने मुद्दा भएमा अपराध पीडितले न्याय प्राप्तिका लागि अपनाउनु पर्ने उपाय तथा जानुपर्ने निकाय एवं सोको हदम्यादका सम्बन्धमा अपराध पीडितलाई प्रष्ट रूपमा जानकारी गराउने ।

## **४.१.५ अभियोगपत्र तयार गर्दाका अवस्थामा निर्वाह गर्नु पर्ने भूमिका**

महिला संलग्न भएका मुद्दामा सरकारी वकीलले अभियोजन गर्दा सामान्य मार्गदर्शनका अतिरिक्त निम्न कुराहरुमा ध्यान दिनु पर्दछ :

**४.१.५.१** अपराध पीडितले कानून बमोजिम प्राप्त गर्नुपर्ने क्षतिपूर्ति, हर्जाना वा सुविधाको स्पष्ट उल्लेख हुनुपर्छ, यसको लागि पीडकको सम्पत्ति रोक्का राख्नुपर्ने भएमा त्यसको स्पष्ट मागदाबी गरिनु पर्दछ,

**४.१.५.२** कसूर वा आरोप, माग गरिएको दण्ड, सजाय र व्यहोर्नु पर्ने क्षतिपूर्तिको स्पष्ट उल्लेख हुनु पर्छ,

- ४.१.५.३ अपराध पीडित वा प्रतिवादीको परिचयात्मक विवरण गोप्य राख्नुपर्ने भएमा, बाल इजलास वा बन्द इजलासबाट हेरिने वा निरन्तर सुनुवाइ हुनुपर्ने मुद्दा भएमा सो सम्बन्धमा उल्लेख गर्नु पर्छ,
- ४.१.५.४ अपराध पीडित वा साक्षीको स्पष्ट वतन, सम्पर्क फोन, इमेल, नागरिकता नं समेत उल्लेख गर्नु पर्छ,
- ४.१.५.५ अनुसन्धानको क्रममा लिएको वा वरामद भएको अपराध पीडितको सामान वा सम्पत्ति फिर्ता गर्नुपर्ने भएमा फिर्ता दिलाउने कुरा उल्लेख गर्नु पर्छ।
- ४.१.५.६ अभियोजन सम्बन्धी निर्णयको जानकारी तथा मुद्दाको सबै कारवाहीको जानकारी अपराध पीडितलाई समयमै उपलब्ध गराउनु पर्दछ ।

## ४.२ बालबालिका संलग्न मुद्दाको कारवाहीमा सरकारी वकीलका लागि मार्गदर्शन

### ४.२.१ सरकारी वकीलको अभिभावकीय भूमिका

- ४.२.१.१ न्यायिक कारवाहीमा सरकारी वकीलले बालबालिकासँग राज्यका तर्फबाट अभिभावकीय भूमिका निर्वाह गरेर संरक्षण प्रदान गर्नु पर्दछ,
- ४.२.१.२ बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई केन्द्रमा राखी फौजदारी न्याय प्रशासनमा भूमिका खेल्नु पर्दछ,
- ४.२.१.३ बालबालिकाको स्वाभाविक विकासक्रमलाई भौतिक, मानसिक वा भावनात्मक हिसाबले प्रतिकूलता पैदा गर्न सक्ने जुनसुकै प्रभावबाट जोगाउन उपयुक्त वातावरण निर्माण गर्नु पर्दछ,
- ४.२.१.४ कानूनको विवादमा परेका एवं अपराध पीडित बालबालिकाको उमेर बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा ८३ तथा बाल न्याय सम्पादन (कार्यविधि) नियमावली, २०७६ को नियम ३७ को कानूनी व्यवस्थामा उल्लेख भए अनुसारका कागज प्रमाणका आधारमा अनुसन्धानको क्रममा नै यकीन गरी सो को आधिकारिक कागज मिसिल संलग्न राख्नु पर्दछ,,

- ४.२.१.५ बालबालिका प्रति उमेर सुहाउँदो व्यवहार गरिनु पर्दछ,
- ४.२.१.६ बालबालिकाले गर्ने कसूरजन्य कार्य वापत उनीहरूलाई उत्तरदायी बनाउँदा निजको भावी जीवनमा हुने विकासको संभावनालाई प्रतिकूल असर नपुग्ने वातावरण बनाउनु पर्दछ,
- ४.२.१.७ बालबालिकाले गरेको कसूरलाई बाल विज्याईको रूपमा लिई निजहरूलाई सजाय दिने भन्दा निजहरूको गल्ती सुधार गर्ने तर्फ नेतृत्वदायी भूमिका खेल्ने, जसका लागि बालबालिका सम्बन्धि ऐन, २०७५ को दफा २७, २८ र २९ एवं बाल न्याय सम्पादन (कार्यविधि) नियमावली, २०७६ को नियम ९ अनुसार दिशान्तर गर्न सकिने अवस्था भएमा त्यस तर्फ सक्रिय भूमिका निर्वाह गर्ने,
- ४.२.१.८ बालबालिकाले गरेको गल्ती सुधार गर्ने उपाय अवलम्बन गर्दा निजहरूको शारीरिक, मानसिक वा सामाजिक विकास वा भलाइलाई प्रतिकूल असर नगर्ने खालको व्यवहारको सुनिश्चितता गरिनुपर्ने,
- ४.२.१.९ बालबालिकाले कसूरजन्य कुनै कार्य गरेमा मानिसले गर्न नहुने काम भयो भन्ने शिक्षा लिने र फेरि त्यो किसिमको गल्ती नगर्ने वा नदोहोर्याउने बनाउन प्रयत्न गरिनु पर्दछ,
- ४.२.१.१० बालबालिकाले कुनै कसूर गरेमा वयस्कलाई जस्तो सजाय गर्ने होइन, सुधार गर्ने र सच्याउने काम गर्नु पर्ने,
- ४.२.१.११ बालबालिकाको स्वास्थ्य विकासका लागि आवश्यक पर्ने मनोसामाजिक परामर्श उपलब्ध गराउन भूमिका खेल्ने,
- ४.२.१.१२ बालबालिकाको लागि आवश्यक पर्ने शारीरिक उपचारको सुनिश्चितता गर्न प्रभावकारी समन्वय गर्ने,
- ४.२.१.१३ बालबालिका संलग्न मुद्दाको कारवाही गर्दा निजहरूको पारिवारिक अवस्थालाई सदैव ध्यान पुऱ्याउनु पर्ने,
- ४.२.१.१४ बालबालिकालाई स्वतन्त्रतावाट वञ्चित गर्ने वा नियन्त्रणमा राख्ने कार्य अन्तिम उपायका रूपमा छोटो अवधिका लागि मात्र हुनुपर्छ,

- ४.२.१.१५ अनुसन्धान, अभियोजन र सुनुवाइका लागि बालबालिकालाई नियन्त्रणमा लिएर सुधार र पुनःस्थापनाका उपायहरू अपनाउन प्रभावकारी भूमिका खेल्नु पर्दछ,
- ४.२.१.१६ बालबालिकालाई पक्राउ गरेको नभनेर नियन्त्रणमा लिएको, प्रतिवादी नभनेर कानूनको विवादमा परेको बालक बालिका, केरकार वा बयान लिएको नभनेर सोधपुछ गरेको, थुनामा राखेको नभनेर सुधारगृहमा राखेर स्याहार गरिएको अनुभूत गराउने गरी संस्थागत स्याहारलाई व्यवस्थित गर्नुपर्ने,
- ४.२.१.१७ बालबालिकालाई नियन्त्रणमा लिँदा पारिवारिक वातावरण नबिथोल्ने गरी छोटो समय मात्र नियन्त्रणमा लिनु पर्छ ।

#### ४.२.२ बालमैत्री व्यवहार र वातावरण निर्माणमा सरकारी वकीलको भूमिका

- ४.२.२.१ बालबालिका संलग्न मुद्दाको न्यायीक प्रकृत्यामा बालमैत्री वातावरण सृजना गर्ने,
- ४.२.२.२ कानूनी कारवाही वा न्यायिक प्रक्रियाका सिलसिलामा बालबालिकालाई सुरक्षित स्थानमा राख्ने प्रबन्ध मिलाउनु पर्दछ,
- ४.२.२.३ बालबालिकालाई नियन्त्रणमा लिँदा वा उनीहरूबाट सूचना बटुल्दा वा उनीहरूसँग सोधपुछ गर्दा उनीहरूले आफू सुरक्षित रहेको अनुभव गर्ने वातावरण हुनु पर्छ,
- ४.२.२.४ बालबालिकासँग व्यवहार गर्नुपर्ने वा सम्पर्कमा रहनुपर्ने अनुसन्धान अधिकृतहरू साधा पोसाकमा रहने व्यवस्था गराउने,
- ४.२.२.५ कानूनी कारवाहीको प्रक्रियाको कुनै पनि अवस्थामा बालबालिकालाई वयस्कहरूसँग राख्न नहुने प्रबन्ध मिलाउने,
- ४.२.२.६ अनुसन्धानका क्रममा नियन्त्रण वा सूचना लिनका लागि सम्पर्कमा लिइएका बालबालिकालाई उनीहरूको बसाइ सहज हुने किसिमले व्यवस्था गर्नु पर्दछ,
- ४.२.२.७ बालबालिकाहरूसँग सूचना वा जानकारी लिन खोज्दा बोलिने बोलीचाली र हाउभाउ उनीहरूकै लवजमा हुने वातावरण तयार गर्ने,
- ४.२.२.८ बालबालिकाहरूसँग सोधिने प्रश्न सकेसम्म सरल र खुला किसिमको हुनु पर्दछ,

- ४.२.२.९ बालबालिकालाई प्रश्न गर्दा उनीहरूले गरेको कुरा सहज बनाउदै त्यसपछि के भयो ? कसले के गरेको थियो ? जस्ता छोटो र सरल प्रश्न सोध्नुपर्छ,,
- ४.२.२.१० जुनसुकै कारणले कानूनको विवादमा परेका भए पनि बालबालिकाले सम्बन्धित विषयमा आफ्नै खालको सोचाइ बनाएको हुन सक्ने हुदा उनीहरूप्रति मैत्रीपूर्ण भाव राखिएको छ भन्ने कुराको अनुभूतिका लागि उनीहरूले भन्न वा सुनाउन खोजेको जुनसुकै कुरा धैर्यपूर्वक सुन्ने वातावरण सुनिश्चत गराउने,
- ४.२.२.११ बालबालिकाहरूको मनोसामाजिक परामर्श, स्वास्थ्योपचार, पोषण र सरसफाइका सुविधाको बन्दोबस्त गरिनुपर्ने,
- ४.२.२.१२ बालबालिकाको अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय तथा राष्ट्रिय व्यवस्थाको पूर्णतः परिपालना गराउने ।

### ४.२.३ बालबालिकासंग सोधपुछ गर्दा सरकारी वकीलले ख्याल गर्नुपर्ने कुराहरू

सरकारी वकीलले बालबालिकाहरूसँग सोधपुछ गर्दा देहायका कुरामा विशेष ध्यान दिनु पर्दछ :

- ४.२.३.१ बालबालिकासँग सार्थक सञ्चार/कुराकानी गर्न बाल विकासका विविध पक्षहरूका बारेमा जानकारी हुनु पर्दछ,
- ४.२.३.२ के मेरो भाषा वा अभिव्यक्तिको शैली म कुरा गरिरहेको बालक/बालिका अनुरूप हुने गरी प्रयोग गरेको छु ?
- ४.२.३.३ के म कुराकानीमा मेरा दृष्टिकोणसहितका विचार (Judgmental view) नदिने कुरामा सजग/सतर्क छु ?
- ४.२.३.४ के म आफूले ठीकसँग बुझेको छु वा छैन भन्ने कुरालाई मैले समय-समयमा परीक्षण गरिरहेको छु ?
- ४.२.३.५ के म आफूले ध्यानपूर्वक सुनिरहेको छु भन्ने कुराको महसुस मैले कुराकानी गरिरहेको बालक वा बालिकालाई दिइरहेको छु ?
- ४.२.३.६ बालबालिकासँगका सञ्चारमा के मेरा विगतका अनुभवहरू पर्याप्त छन् ? के मैले विगतका सिकाइहरूलाई उचित रूपमा उपयोग गरिरहेको छु ?

- ४.२.३.७ के मैले गरेको सञ्चारको सन्दर्भ बालक वा बालिकाको उमेर, परिपक्वता वा विकासको स्तर अनुरूप छ ?
- ४.२.३.८ के मैले बालबालिकासँग सञ्चार सुरु गर्नु अगाडि उनीहरूमा भय हटाउन आवश्यक सजगता अपनाएको छु ?
- ४.२.३.९ बालमैत्री बातावरणमा बालबालिकाको भावनाको सम्मान गरेर उनीहरूसँग कुराकानी गरिनु आवश्यक हुन्छ,
- ४.२.३.१० वयस्क पक्षले बालबालिकासँग गरेको सञ्चारको सार्थकता रहने गरी भाषा, हाउभाउ, शैलीका साथै उपयुक्त हुने खालको आवाजको गति, शरीरको हाउभाउ वा प्रस्तुति तथा उपयुक्त मात्रामा आँखाको सम्पर्क गरेको हुनुपर्छ,
- ४.२.३.११ बालबालिकासँग कुराकानी गर्दा उनीहरूको भावनाको सम्मान गर्ने, बोलिरहेको बेलामा रोकावट नगर्ने वा त्यसमा विघ्नबाधा खडा नगर्ने सुनिश्चितता गरिनु पर्दछ,
- ४.२.३.१२ शक्ति बालबालिकालाई उनीहरूको मर्यादा र महत्वको भावनालाई संवर्द्धन गर्ने किसिमबाट, उनीहरूको मनमा अरूहरूको मानव अधिकार र मौलिक स्वतन्त्रताप्रतिको आदर जागृत हुने एवं पुनःस्थापना तथा समाजमा तिनको सिर्जनात्मक भूमिकाको संवर्द्धन हुने गरी निजहरूसँग व्यवहार गर्नु पर्ने,
- ४.२.३.१३ सक्षम, स्वतन्त्र र निष्पक्ष निकाय वा न्यायिक संस्थाबाट कानून बमोजिम यथेष्ट सुनुवाइ पश्चात् सो कुराको निष्कर्ष हुने तथा यस्तो सुनुवाइ बाबु आमा वा बैधानिक अभिभावकको उपस्थितिमा हुनुपर्ने ।

#### ४.२.४ बालबालिका संलग्न मुद्दाको अनुसन्धानमा सरकारी वकीलको भूमिका

- ४.२.४.१ सरकारी वकीलले बालबालिका संलग्न हुने मुद्दाको अनुसन्धानमा बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई केन्द्रबिन्दुमा राखी अनुसन्धान हुने अवस्था सृजना गर्नु पर्छ,
- ४.२.४.२ बालबालिका संलग्न मुद्दामा कानूनको उचित प्रक्रिया पूरा गर्ने मात्र होइन, अपराध पीडित तथा कानूनको विवादमा परेका बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई ख्याल गरी मानसिक रूपमा प्रतिकूल प्रभाव पर्न नदिन आवश्यक उपाय अपनाउनु पर्दछ,



- ४.२.४.३ अपराधबाट पीडित बालबालिकाको उपचारमा ध्यान दिने, शारीरिक परीक्षण गराउने, सुरक्षित र अनुकूल स्थानमा राख्ने वातावरण मिलाउने, अपराध पीडित बालबालिकालाई तत्काल अन्तरिम राहत क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउनु पर्ने अवस्था भएमा बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा ७३ को उपदफा (४), मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ को दफा ४८, अपराध पीडित संरक्षण ऐन, २०७५ को दफा २९ तथा फौजदारी कसूर (पीडित राहत कोष) नियमावली, २०७७ को नियम १२ बमोजिम अन्तरिम राहत क्षतिपूर्ति दिलाउन समन्वय तथा सहजीकरण गर्ने,
- ४.२.४.४ बालबालिकालाई नियन्त्रणमा लिँदा उनीहरूसँग कुराकानी गर्दा, शारीरिक परीक्षण लगायतका प्रमाण संकलन गर्दा अपनाउनु पर्ने कार्यविधिका सम्बन्धमा अनुसन्धान अधिकृतलाई आवश्यक निर्देशन दिनु पर्छ,
- ४.२.४.५ बालबालिकालाई सोधपुछ गराउँदा मुद्दाको प्रकृति अनुसार मुद्दामा सान्दर्भिक हुन सक्ने घटना, तथ्य र उपलब्ध हुन सक्ने भौतिक प्रमाणहरू खुलाउन लगाउने,
- ४.२.४.६ सोधपुछका लागि उपस्थित गराइएको कानूनको विवादमा परेका बालबालिकाका फौजदारी न्याय सम्बन्धी हक तथा मानव अधिकारहरूको संरक्षण भए नभएको सम्बन्धमा ध्यान दिने, ती अधिकारको रक्षाका लागि अनुसन्धान अधिकारीलाई सजग र उत्प्रेरित गर्ने तथा संकलन भएका प्रमाणहरूको ग्राह्यताका सम्बन्धमा छलफल गरी त्यसका लागि अपनाउनु पर्ने पद्धति र प्रक्रियाका सम्बन्धमा जानकारी गराउने,
- ४.२.४.७ बालबालिकाको सर्वोत्तम हितबाट निर्देशित हुनु पर्दछ भन्ने कुरालाई हृदयंगम गरी उनीहरूको शारीरिक तथा मानसिक स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर नपर्ने गरी कुराकानी गर्ने,
- ४.२.४.८ बालबालिकालाई सजाय दिलाउनु नभएर उनीहरूलाई सुधार गरी समाजोपयोगी नागरिकको रूपमा रूपान्तरण गर्ने कुराको सुनिश्चितता गर्न लगाउने,

- ४.२.४.९ बालबालिकासँग अनौपचारिक कुराकानीबाट कुरा शुरु गर्नु पर्दछ । होच्याउने, भेदभावजनक शब्द वा भाषा प्रयोग नगर्ने, सम्मान गर्ने र अरुको सम्मान गर्न सिकाउने अवस्था जागृत गराउने,
- ४.२.४.१० बालबालिकाहरूलाई उमेर सुहाउँदो प्रश्न सोध्ने उनीहरूको मनोविज्ञान बुझी त्यसै अनुसारको भाषा, शैली र व्यवहार अवलम्बन गरी सोधपुछ गर्ने तर्फ अनुसन्धान अधिकारीलाई प्रेरित गर्ने ।

#### ४.२.५ मुद्दा चल्ने नचल्ने निर्णय गर्दा निर्वाह गर्नुपर्ने भूमिका

- ४.२.५.१ बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई ख्याल गरी उनीहरूले वास्तविक न्याय पाउने गरी अधिकारको संरक्षण गर्ने,
- ४.२.५.२ कानूनको विवादमा परेका बालबालिकाका हकमा बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा २७ र २८ एवं बाल न्याय सम्पादन (कार्यविधि) नियमावली, २०७६ को नियम ९ को कानूनी व्यवस्था अनुसार दिशान्तरणको सम्भावना भए, नभएको विचार गरी उपयुक्त निर्णय गर्नुपर्छ,
- ४.२.५.३ मुद्दा चल्ने नचल्ने निर्णय गर्दा अपराध पीडितको न्याय प्राप्तिको अधिकारको संरक्षण हुने गरी क्षतिपूर्ति र उपचार खर्च भराई पाउने मुद्दामा पीडकको सम्पत्तिको विवरण संकलन भए नभएको र अपराध पीडितले पाउने क्षतिपूर्तिको यकिन गरी प्रष्ट रुपमा उल्लेख गर्नु पर्छ,
- ४.२.५.४ अनुसन्धानबाट मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को अनुसूची १ र २ भित्र नभएको वा अन्य कानून अनुसार सरकार वादी भई चल्न नसक्ने मुद्दा भएमा अपराध पीडितले न्याय प्राप्तिका लागि अपनाउनु पर्ने उपाय तथा निकाय एवं सोको हदम्यादका सम्बन्धमा अपराध पीडितका अभिभावक/ संरक्षकलाई प्रष्ट रुपमा जानकारी गराउनु पर्छ ।

## ४.२.६ अभियोगपत्र तयार गर्दाका अवस्थामा सरकारी वकीलले निर्वाह गर्ने भूमिका

बालबालिका सम्लग्न मुद्दामा सरकारी वकीलले अभियोगपत्र तयार गर्दा निम्न कुराहरुमा विशेष विचार गर्नुपर्ने हुन्छः:

- ४.२.६.१ मुद्दा चलाईने बालकबालिकालाई प्रतिवादी भन्ने शब्द उल्लेख नगरी कानूनको विवादमा परेको बालकबालिका भन्ने शब्दहरुबाट सम्बोधन गर्ने,
- ४.२.६.२ अपराध पीडितले कानून बमोजिम प्राप्त गर्नुपर्ने क्षतिपूर्ति, हर्जाना वा सुविधाको स्पष्ट उल्लेख हुनुपर्छ, यसको लागि पीडकको सम्पत्ति रोक्का राख्नुपर्ने भएमा त्यसको स्पष्ट मागदावी गरिनु पर्दछ,
- ४.२.६.३ अभियोगलाई पुष्टि गर्ने साक्षी प्रमाणको स्पष्ट प्रस्तुति र कसूर वा आरोप माग गरिएको दण्ड सजाय र व्यहोर्नु पर्ने क्षतिपूर्तिको स्पष्ट उल्लेख हुनु पर्छ,
- ४.२.६.४ अपराध पीडित तथा कानूनको विवादमा परेका बालबालिकाको परिचयात्मक विवरण गोप्य राख्ने र बन्द इजलासबाट हेरिने वा निरन्तर सुनुवाइ हुनुपर्ने मुद्दा भएमा सो सम्बन्धमा उल्लेख गर्नु पर्छ,
- ४.२.६.५ अपराध पीडित वा साक्षीको स्पष्ट वतन, सम्पर्क फोन, इमेल, नागरिकता नं. समेत उल्लेख गर्ने,
- ४.२.६.६ अनुसन्धानको क्रममा लिएको वा वरामद भएको अपराध पीडितको सामान वा सम्पत्ति फिर्ता गर्नुपर्ने भएमा फिर्ता दिलाउने कुरा उल्लेख गर्नुपर्ने,
- ४.२.६.७ समग्रमा अभियोगपत्रमा तथ्य, प्रमाण, दावी, उपचार, क्षतिपूर्ति, कानूनमा छुट कानूनी विश्लेषण, लगातार सुनुवाइ हुनुपर्ने कुरा, बन्द इजलास, बाल इजलासबाट हेरिनु पर्ने वा नपर्ने, गोपनीयताका कुरा स्पष्ट उल्लेख गर्नु पर्ने ।

## ४.३ लागू औषध सम्बन्धी मुद्दामा सरकारी वकीलहरूका लागि मार्गदर्शन

### ४.३.१ लागू औषध मुद्दाको अनुसन्धान तहकिकात र अभियोजनमा सरकारी वकीलले निर्वाह गर्नुपर्ने भूमिका

सरकारी वकीलले लागू औषध सम्बन्धी मुद्दाको अनुसन्धान, तहकिकात र अभियोजन गर्दा सामान्य मार्गदर्शनका अतिरिक्त निम्न कुरामा विशेष ध्यान दिनु पर्दछः:

४.३.१.१ लागू औषध सम्बन्धी अपराधमा ऐनको बर्हिक्षेत्रीय अधिकार क्षेत्रको प्रयोग गर्न सकिने भएकोले लागू औषध सम्बन्धी कारोबार नेपालभित्र वा बाहिर बसी कुनै नेपाली नागरिक वा विदेशी नागरिकले निकासी पैठारी वा सो सम्बन्धी काम गरेको भन्ने देखिने अवस्था छ, छैन त्यसको बारेमा अनुसन्धानकर्ताले अनुसन्धानको क्रममा र त्यस्तो अवस्था तथ्यगत हिसाबले पुष्टि भएको छ, छैन अभियोजनकर्ताले अभियोजनको क्रममा विचार गर्नु पर्दछ,,

४.३.१.२ लागू औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ ले लागू औषधलाई निम्न तीन प्रकारमा विभाजन गरेको छ:

(क) गाँजा र यसबाट बन्ने लागू औषध,

(ख) अफिम, कोका र त्यसबाट बन्ने लागू औषध,

(ग) नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी तोकिदिएका लागू औषध तथा मनोद्विपक पदार्थ र तिनका लवणहरु ।

अतः के कस्ता चिज वा वस्तुहरु लागू औषधको परिभाषा अन्तर्गत पर्दछन् भन्ने कुरामा अनुसन्धानकर्ता र अभियोजनकर्ता सधै जानकार हुनु पर्दछ,

४.३.१.३ लागू औषध सम्बन्धी ऐनले अपराधको अनुसन्धान गर्न तोकिने अनुसन्धान अधिकारी र अन्य मुद्दामा तोकिने अनुसन्धान

अधिकृत फरक भएकोले ऐनले निदृष्ट गरेको अधिकारीबाट अनुसन्धान आरम्भ गरे नगरेको के छ, सो कुरामा विचार गर्नु पर्दछ । साथै, सो अनुसार गर्न गराउन अनुसन्धान निकायलाई सल्लाह दिनु पर्दछ,

- ४.३.१.४ वरामद लागू औषधसंग सम्बन्धित व्यक्ति वा ठाउँको खानतलासी वा व्यक्ति पक्राउ गर्दा पक्राउ पूर्जा जारी गर्ने अधिकारीको आदेशानुसार गरिएको छ, छैन विचार गर्नु आवश्यक छ,
- ४.३.१.५ खानतलासी र वरामदीको क्रममा रोहवरमा राख्नु पर्ने व्यक्तिका सम्बन्धमा ऐनले गरेको व्यवस्था अनुसार व्यक्तिहरु रोहवरमा राखिएका छन्, छैनन सो कुरामा ख्याल गर्नु पर्दछ । स्थानीय प्रतिनिधि राख्ने विषय समयले भ्याएसम्म अनिवार्य राख्नु पर्ने र समयले नभ्याउने भएमा त्यसलाई अनुसरण नगरेको कारण वरामदीले मान्यता नपाउने भन्न नसकिने सर्वोच्च अदालतले विभिन्न मुद्दामा सिद्धान्त प्रतिपादन गरेको हुँदा सो कुरामा सरकारी वकील जानकार हुनु आवश्यक छ,
- ४.३.१.६ समयले नभ्याएको कुरा मचुल्कामा नै उल्लेख गर्नु पर्दछ, वरामदी मुचुल्कामा वरामद गर्दाको अवस्थाको समयलाई उल्लेख गर्न सकिन्छ,
- ४.३.१.७ अभियोजन गर्दा लागू औषधको सेवन गरेको भन्ने कुराको जिकिर लिने प्रतिवादीको रगत परीक्षण गरेर मात्र सो कुराको पुष्ट्याई भए नभएको कुराको यकिन गर्नु पर्दछ,
- ४.३.१.८ वरामदी परिमाणले समर्थन गरेदेखि बाहेक सामान्यतः सेवन र कारोबारको दुवै कुराको जिकिर लिने प्रतिवादीका हकमा कारोवारमा मात्र दावी लिई अभियोजन गर्नु पर्दछ,
- ४.३.१.९ फौजदारी कसूरमा जसले कसूर गरेको हो उसलाई मात्र फौजदारी दायित्व बहन गराइने भएता पनि लागू औषध

सम्बन्धी कारोवारमा कहिलेकाँही लागू औषधका कारोवारीहरूले एउटै व्यक्तिबाट फरक-फरक प्रकृतिको लागू औषध साथमा लिई हिड्ने अवस्थामा संगै पक्राउ परेका सबै प्रतिवादीहरूले बोकेको लागू औषधको परिमाणलाई जोडी दावी लिई अभियोजन गरिनु पर्ने अवस्थामा बाहेक सामान्यतया: जो जसबाट जे जति परिमाणको लागू औषध फेला परेको हुन्छ, सोही परिमाणमा आधारित भई सजायको मागदावी लिनु पर्दछ,

**४.३.१.१०** लागू औषधको कारोवारमा संलग्न रहेको वा लागू औषधको कारोवारीसँग संगै पक्राउ पर्ने व्यक्तिलाई निजबाट लागू औषध वरामद नभए पनी संलग्नताको आधार र अवस्था खुल्ने अवस्था भए त्यस्तो व्यक्तिहरू उपर समेत अभियोजन गर्नु पर्दछ,

**४.३.१.११** वरामदी लागू औषधको प्रकृति छुट्टाई परीक्षणबाट यकिन भए पछि मात्र अभियोजन गर्नु पर्दछ,

**४.३.१.१२** लागू औषधको कारोवारसँग सम्बन्धित घर जग्गा सवारी वा अन्य साधन वरामद भई जफतको मागदावी लिँदा ती चिज बस्तुको स्वामित्ववाला व्यक्ति समेत बुझि उक्त कारोवारमा स्वामित्ववालाको मञ्जुरी, सहमति वा आर्जन भए, नभएको यकिन गरी त्यसको आधारमा मात्र जफतको मागदावी लिनु पर्दछ,

**४.३.१.१३** कुनै एक व्यक्तिका साथबाट एक भन्दा बढी प्रकृतिका लागू औषध वरामद भएकोमा लागू औषधको प्रकृति अनुसार छुट्टाछुट्टै अभियोग मागदावी लिई अभियोजन गर्नु पर्दछ,

**४.३.१.१४** लागू औषधको कारोवारमा संलग्न उपर पटकमा सजाय गर्ने मागदावी लिदा एक पटक उक्त ऐन अन्तर्गतको अपराधमा सजाय पाइसकेको भन्ने अवस्था भए मात्र पटकेमा सजायको

माग दावी गर्नु पर्ने, अन्यथा पटकेमा सजाय गर्न नसकिने हुँदा सो कुरामा अनुसन्धान र अभियोजनकर्ताले ध्यान दिनु पर्दछ,

**४.३.१.१५** कुनै व्यक्तिका साथबाट लागू औषध वरामद भएको छ भने सो वस्तु निजसँग रहनु पर्ने कानून बमोजिमको खास कारण वा त्यस्तो वस्तु आफूसँग रहनु पर्ने कारण प्रतिवादीले नै पुऱ्याउनु पर्ने कानूनी व्यवस्था रहेकोले सो विषयमा अभियोजनकर्ताले विशेष ख्याल गर्नु पर्दछ,

**४.३.१.१६** लागू औषध कारोवारमा स्वयम् संलग्न रहेको गिरोह वा अन्य कुनै गिरोहका बारेमा जानकारी र सुराक दिई सो सम्बन्धमा मुख्य कसूरदार पत्ता लगाई दिई पक्राउ गर्न सहयोग गर्ने व्यक्तिलाई निज कसूरमा संलग्न भए पनि लागू औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ अन्तर्गत हुने सजायमा पूर्ण वा आंशिक रुपमा छुट हुने गरी मागदावी लिन सकिने, उक्त ऐनको दफा १८१ को कानूनी व्यवस्थाका बारेमा समेत ख्याल गरी सो अवस्था भएमा सोही अनुसार प्रष्ट विवरण आधार र कारण खुलाई अभियोग दावी लिनु पर्दछ ।

**४.४ मानब वेचबिखन तथा ओसारपसार सम्बन्धी मुद्दामा सरकारी वकीलका लागि मार्गदर्शन**

**४.४.१ मानब वेचबिखन मुद्दाको अनुसन्धान तथा अभियोजनमा सरकारी वकीलको भूमिका**

सरकारी वकीलले यस सम्बन्धी कसूरको अनुसन्धान तथा अभियोजनमा सामान्य मार्गदर्शनका अलावा निम्न कुराहरुमा विशेष ध्यान दिनु आवश्यक छ:

**४.४.१.१** यो अपराध संगठित रुपमा हुने, विभिन्न बहाना र प्रलोभनका आधारमा विभिन्न माध्यमबाट व्यक्तिलाई एक ठाउँबाट अर्को ठाउँ हुँदै देशभित्र र बाहिर लगी वेचबिखन गर्ने भएकोले यस सम्बन्धी कसूरमा अभियोजन गर्दा क्षेत्राधिकारको प्रश्नमा सरकारी वकील सदैव सतर्क र सजक हुन आवश्यक हुन्छ,

- ४.४.१.२ बारदात कहाँ भएको हो, पीडितलाई लगेको ठाउँको इलाकाको अदालत, उद्धार गरिएको ठाउँको इलाकाको अदालत वा पक्राउ परेको ठाउँ वा इलाकाको अदालतमध्ये कुन ठाउँमा अभियोजन गरिने हो भन्ने विषयमा अभियोजनकर्ता प्रष्ट हुनु पर्दछ र यस विषयमा अनुसन्धानकर्ता समेतलाई सरकारी वकीलले निर्देशित गर्नु पर्दछ,
- ४.४.१.३ मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ मा उल्लेख भएका मध्ये कुन कसूर भएको हो, अभियोजनकर्ताले निर्णय एवं आरोपपत्रमा स्पष्ट खुलाई अभियोजन गर्नु पर्दछ । जस्तो मानव बेचबिखन (किन्ने वा बेच्ने) कसूर, मानव शोषणको कसूर, ओसार पसारको कसूर, अङ्ग भिक्ने, बेश्यागमन गरेको वा बेश्यावृत्तिमा लगाएको वा यी कार्यको षडयन्त्र मतिथार, सहयोग, दुरुत्साहन के, कस्तो कसूर हो स्पष्ट उल्लेख गरेको हुनु पर्दछ,
- ४.४.१.४ कानूनले उल्लेख गरेका उल्लेखित कसूर कहाँ, कहिले, कसरी र को को भई गरेका हुन् भन्ने प्रश्नको जवाफ अभियोजनमा खुलेको हुन पर्दछ । अभियोजनकर्ताले यो कुरालाई अभियोजन गर्दा विशेष ख्याल गर्नु आवश्यक छ,
- ४.४.१.५ मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ ले उल्लेख गरेका कसूर पिच्छे थप सजाय हुने कानूनी व्यवस्था रहेको परिप्रेक्ष्यमा एउटै अभियुक्तले एक भन्दा बढी कसूर गरेको भनी उजुरी परेको छ वा छैन वा अनुसन्धानबाट त्यस्तो देखिन्छ देखिदैन त्यसलाई विचार गर्नु पर्दछ,
- ४.४.१.६ मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ ले उल्लेख गरेका कसूर कसरी भएका छन्, जस्तो: प्रलोभनमा पारेर, भुक्काएर, डर, धाक, धम्की वा प्रलोभन वा आश्वासन दिएर, अपहरण वा शरीर बन्धक लिएर, पद वा शक्तिको दुरुपयोग वा अन्य कुन माध्यमबाट भएको छ सो कुरा पनि अभियोजनमा खुलाउनु



आवश्यक हुन्छ, कसूरको गाम्भीर्यता बढाउने तत्वहरू विद्यमान छन् भने त्यस्ता तत्वहरूको पनि विश्लेषण गर्नु पर्दछ ।

- ४.४.१.७ कसूर गर्ने व्यक्ति सार्वजनिक पद धारणा गरेको हो होइन वा अभियुक्तले आफ्नो संरक्षकत्वमा वा अभिभावकत्वमा रहेका पीडित उपर कसूर गरेको हो वा होइन, यदि कसूर गर्ने व्यक्ति उल्लेखित अवस्थाका व्यक्ति रहेको खण्डमा थप सजाय हुने कानूनी व्यवस्था रहेकोले यस कुरामा अभियोजनकर्ता विशेष सजग हुनु पर्दछ,
- ४.४.१.८ जबरजस्ती करणी र मानव बेचबिखन मुद्दाको अभियोजनका सन्दर्भमा एउटै अभियोगमा मागदावी लिँदा वारदात र हदम्यादका विषयमा विशेष ध्यान दिनु पर्दछ,
- ४.४.१.९ अभियोगपत्रमा प्रतिवादीहरूको स्पष्ट बतन नभएको अवस्थामा अभियुक्तको पहिचान, पक्राउ र कसूर ठहर हुने कुरामा प्रभाव पर्ने हुनाले अभियोगपत्रमा सबै प्रतिवादीहरूको नाम, थर बतनहरू स्पष्ट खुलाउनु पर्दछ,
- ४.४.१.१० शोषणको सन्दर्भ रहेको विषयमा पीडितको उमेर र शारीरिक परीक्षणको व्यहोरा स्पष्ट उल्लेख गरी सो को पुष्ट्याई हुने प्रमाण मिसिलमा सामेल गरी अभियोजन गर्नु पर्दछ,
- ४.४.१.११ अभियोग दावी लिइएको अभियुक्तले कसूर गरेको भन्ने कुरा प्रारम्भिक रूपमा पुष्टि गर्ने जिम्मेवारी वादी पक्षमा रहने हुँदा वारदातमा संलग्न अभियुक्तमध्ये कुन अभियुक्तले वारदातमा के कस्तो भूमिका निर्वाह गरेको हो, स्पष्ट खुलाई प्रति व्यक्ति कसूर र प्रमाणको यथोचित मूल्यांकन र विश्लेषण गर्नु पर्दछ,
- ४.४.१.१२ कानूनले कर्ताको मानसिक अवस्था (Guilty state of Mind) र कार्यका आधारमा मुख्य अभियुक्त, सहयोगी वा मतिथारका रूपमा सजायको व्यवस्था गरेको हुँदा अभियोजनकर्ताले दावी लिँदा कर्ताको मानसिक दोष र कार्यको स्पष्ट उल्लेखन गरी सजायको मागदावी लिनु पर्दछ । गोलमटोल अभियोगका आधारमा दोषी

करार गर्न नसकिने भनी फैसलामा अभियुक्तलाई सफाई दिएका उदाहरणका सन्दर्भमा प्रस्तुत विषय अभियोजनकर्ताले मनन गर्नु आवश्यक छ,

- ४.४.१.१३** मानव बेचबिखन कसूरको उद्योग र ओसारपसारको कसूरका बीचमा रहेको भिन्नतामा प्रष्ट नहुँदा र ओसारपसार र बेचबिखन कुन उद्देश्यले गरेको हो त्यसमा प्रयाप्त विश्लेषण र मूल्यांकन नहुँदा धेरैजसो कसूरमा ओसारपसारको सानो सजाय गरिएको देखिएको हुँदा अभियोजनका सन्दर्भमा प्राप्त तथ्यका आधारमा सरकारी वकीलले राम्रोसंग अध्ययन गरी अभियोजन गर्नु पर्दछ,
- ४.४.१.१४** अपराध पीडितको अधिकारप्रति संवेदनशील हुँदै अपराध पीडितलाई क्षतिपूर्तिको मागदावी लिनु पर्ने,
- ४.४.१.१५** कसूरमा संलग्न अभियुक्तले कमाएको वा कसूरसंग सम्बन्धित सामाग्री जफत गर्नु पर्ने अवस्थामा त्यसतर्फ मागदावी लिनु पर्ने,
- ४.४.१.१६** पीडित वा जाहेरवालाको विवरण गोप्य राख्नु पर्ने अवस्था भए गोपनीयता कायम गर्नु पर्ने निर्देशिका बमोजिमको प्रकृया अनुशरण गर्नु पर्दछ,
- ४.४.१.१७** अपराध अनुसन्धान र अभियोजनलाई सहयोग पुऱ्याएको कारण कुनै अभियुक्तलाई सजाय छुटको मागदावी लिनु पर्ने अवस्था भए सो कुराको स्पष्ट आधार र अवस्था दर्शाई सो को मागदावी सहित अभियोजन गर्नु पर्दछ,
- ४.४.१.१८** अपराध अनुसन्धानको क्रममा अनुसन्धानलाई सहायक हुने हिसावले कुनै सुराकी प्राप्त भएमा र सो सुराकीको विवरण गोप्य राख्नु पर्ने भए सो कुराको यकिन गरी त्यस्तो विवरण गोप्य राख्न ध्यान दिनु पर्दछ,
- ४.४.१.१९** यो अपराध मानवता विरुद्धको अपराधका साथै घृणित र नैतिकता विरुद्ध भएको र कानूनले नैतिक पतन देखिने अपराधको रूपमा

मागदावी लिन सकिने व्यवस्था गरेकोले कसूरको अवस्था अनुसार अभियोगपत्रमा मागदावी लिनु पर्दछ,

**४.४.१.२०** यो कसूरको कारवाही र किनारा बन्द इजलासमा गरिने कानूनी व्यवस्था रहेकोले अभियोगपत्रमानै प्रस्तुत मुद्दाको कारवाही र किनारा बन्द इजलासबाट गरी पाउन मागदावी लिन सकिने हुँदा सो कुरालाई अभियोजन गर्दा विचार गरिनु पर्दछ,

**४.४.१.२१** अपराध पीडितलाई क्षतिपूर्ति भराउने प्रयोजनका लागि अनुसन्धानको अवस्थामा प्रतिवादीको सम्पत्तिको विवरण लिई अन्तिम फैसला नभएसम्म रोक्का गरी पाउन अभियोगपत्रमा माग गर्नुपर्छ ।

**४.५ संगठित अपराध सम्बन्धी मुद्दाको अभियोजनमा सरकारी वकीलका लागि मार्गदर्शन**

**४.५.१ अनुसन्धानको क्रममा सरकारी वकीलले ध्यान दिनुपर्ने कुराहरु**

**४.५.१.१** प्रारम्भिक अनुसन्धान प्रतिवेदन प्राप्त भएपछि घटनाको प्रकृति हेरी अनुसन्धान गर्न लागिएको अपराध संगठित अपराधको परिभाषा भित्र पर्छ, पढेन यकिन गरी संगठित अपराध अन्तर्गतको देखिएमा संगठित अपराध निवारण ऐन, २०७० अन्तर्गतको कार्यविधि अवलम्बन गर्न निर्देशन दिने,

**४.५.१.२** अपराधको अनुसन्धान गर्न विशेष अनुसन्धान टोली गठन हुनुपर्ने अवस्था भएमा टोली गठनका लागि तुरुन्त महान्यायाधिवक्ता समक्ष जानकारी गराउने,

**४.५.१.३** अपराधबाट आर्जित सम्पत्ति जफत हुने हुँदा त्यस्तो सम्पत्तिको खोजी गर्न, रोक्का राख्न आवश्यक प्रक्रियाको लागि निर्देशन दिने,

**४.५.१.४** अपराध पीडित, जाहेरवाला र अपराधको बारेमा जानकारी राख्ने साक्षीको गोपनीयता र सुरक्षाको लागि आवश्यक प्रक्रिया

अपनाउन निर्देशन दिने र स्थानीय प्रशासनसँग यसका लागि आवश्यक समन्वय गर्ने,

४.५.१.५ अपराधमा सम्बद्ध र ग्राह्य हुन सक्ने प्रमाणको प्रकृतिका सम्बन्धमा विचार गरी भौतिक र विद्युतीय प्रमाण भेटिन सक्ने संभाव्य स्थानका सम्बन्धमा अनुसन्धान अधिकृतसँग छलफल गरी दिशानिर्देश गर्ने,

४.५.१.६ अनुसन्धानमा भएको प्रगतिका बारेमा जानकारी लिई अनुसन्धानलाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यक रणनीति तयार गर्ने,

४.५.१.७ अपराधसँग सम्बन्धित घर, जग्गा, सवारी साधन र अन्य चिजवस्तु रोक्का राख्ने र त्यसको स्वामित्व भएको व्यक्तिलाई बुझ्न लगाउने,

४.५.१.८ अपराधमा संलग्न भएको शंका भएको व्यक्तिको राहदानी रोक्का, बैंक कारोवार रोक्का तथा सञ्चार अभिलेख गर्न लगाउने,

४.५.१.९ अभियुक्तको बयान गराउँदा अपराधको सम्पूर्ण पक्षको जानकारी प्राप्त हुने र संलग्न अपराधिक गिरोहको पहिचान हुने गरी तथ्यहरू खुलाउन आवश्यक प्रश्न राख्न लगाउने,

४.५.१.१० संगठित अपराधको अभियोग लागेको कुनै अभियुक्तले सो अपराधका सम्बन्धमा प्रमाण जुटाउन तथा अन्य अभियुक्त वा त्यसको गिरोह वा मतिथारलाई पक्राउ गर्न प्रहरी, सरकारी वकील वा अदालतलाई सघाउ पुर्याएमा (पहिलो पटक भएमा) निजलाई हुने सजायमा पचहत्तर प्रतिशतसम्म छुट दिने गरी माग दावी लिन सकिने व्यवस्था संगठित अपराध निवारण ऐन, २०७० मा भएकोले बयानको क्रममा अभियुक्तलाई सो प्रावधानका सम्बन्धमा जानकारी गराई सो अनुरूप गर्न अभियुक्त तयार भएमा सो अनुसार अपराधका सम्बन्धमा विस्तृत विवरण खुलाउन लगाई बयान गराउने,

**४.५.१.११** अभियुक्तले अनुसन्धानमा सहयोग गरेको कारण निजको जीउ ज्यानमा आपराधिक गिरोहबाट खतरा हुनसक्ने भएकोले निजलाई खतराबाट वचाउन आवश्यक प्रवन्ध गर्न लगाउने ।

## **४.५.२ अभियोजन गर्दा सरकारी वकीलले ध्यान दिनुपर्ने कुराहरु**

**४.५.२.१** भ्रष्टाचार, सम्पत्ति शुद्धीकरण र आतंककारी कृयाकलापमा वित्तीय लगानीदेखि बाहेकका अन्य संगठित अपराध सम्बन्धी मुद्दाको कारवाही सम्बन्धित जिल्ला अदालतले गर्ने हुनाले उल्लेखित अपराध बाहेक अन्य संगठित अपराधको अभियोगपत्र सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा दायर गर्नुपर्छ,

**४.५.२.२** अभियोजन सम्बन्धी निर्णय गर्दा मुद्दा संगठित अपराध (Organized crime) हो वा समूहगत अपराध (Gang crime) हो भन्ने यकिन गर्ने, संगठित अपराध देखिएमा संगठित आपराधिक समूहले आर्थिक वा अन्य कुनै भौतिक फाइदा (Material benefit) का लागि सो अपराध गरेको हो भन्ने कुरा सर्वप्रथम स्थापित गर्ने,

**४.५.२.३** संगठित अपराध निवारण ऐन, २०७० ले केही संगठित अपराधहरु अन्य मूल अपराधसँग जोडिएर आई संगठितरूपमा उक्त अपराध गरे बापत थप सजाय हुने गरी गरेको व्यवस्था र केही अपराधहरु आफै स्वतन्त्ररूपमा संगठित अपराध हुने गरी गरेको व्यवस्थालाई ख्याल गरी कुन प्रकृतिको संगठित अपराध हो, सोही अनुसार मागदावी लिई अभियोजन गर्ने,

**४.५.२.४** अभियुक्तहरुको सहभागिता र भूमिका यकिन हुने गरी तथ्य र प्रमाणको विवेचना गरी अपराधिक दायित्वको तह निर्धारण गरी अभियोग मागदावी लिने,

**४.५.२.५** अपराधबाट भएको क्षति यकिन गरी अपराध पीडितको सम्पत्ति फिर्ता गर्ने वा भराउनु पर्ने क्षतिपूर्ति यकिन गरी सो क्षतिपूर्ति कसबाट भराउनु पर्ने हो यकिन मागदावी लिने,

४.५.२.६ अपराधसंग सम्बन्धित चिज वस्तु, सवारी साधन र घर जग्गा जफतको मागदावी लिँदा सो को स्वामीको संलग्नता वा सहमति स्थापित हुने तथ्यको विश्लेषण गरी निजको संलग्नताको स्तर यकिन गरी मागदावी लिने,

४.५.२.७ अभियुक्तले सो अपराधका सम्बन्धमा प्रमाण जुटाउन तथा अन्य अभियुक्त वा त्यसको गिरोह वा मतियारलाई पक्राउ गर्न सघाउ पुऱ्याएमा र निज पहिलो पटक अपराधी भएमा अभियुक्तको भूमिका, निजको मानसिक अवस्था, सहयोगको स्तर समेतलाई विचार गरी सजायमा पचहत्तर प्रतिशतसम्म छुट दिने गरी मागदावी लिन सकिने कानूनी व्यवस्था भएको परिप्रेक्ष्यमा सजायमा छुट दिन प्रस्ताव गरिएको प्रतिशत यकिन उल्लेख गरी मागदावी लिने, तर देहायको अवस्थामा सजायमा छुट दिन मागदावी नलिने:

- (क) मुख्य अभियुक्तलाई सजायको माग दावी छुट दिन,
- (ख) कुनै सङ्गठित अपराधमा कैद सजाय पाएकोमा कैद भुक्तान भएको तीन वर्ष पूरा नभएसम्म,
- (ग) एकपटक सजाय छुटको सुविधा पाइसकेको भएमा ।

४.५.२.८ साक्षी र पीडितको गोपनीयता कायम गर्नु पर्ने भएमा वास्तविक रूपमा गोपनीयता कायम हुन सक्ने गरी अभियोगपत्र लगायत अदालतमा पेश गरिने सबै कागजमा सांकेतिक नाम उल्लेख गर्ने,

४.५.२.९ प्रमाण र साक्षीको सुरक्षाको दृष्टिले अदालतमा उपस्थित नगराई श्रव्यदृष्य संवाद वा डोर मार्फत बुझ्नु पर्ने भएमा सोही व्यहोराको अन्तरोध अभियोगपत्रमा गर्ने ।

## ४.६ अपराध पीडितका अधिकारको संरक्षण गर्ने सन्दर्भमा सरकारी वकीलका लागि मार्गदर्शन

### ४.६.१ मुद्दाको अनुसन्धानको क्रममा सरकारी वकीलको भूमिका:

- ४.६.१.१ अपराध पीडित बाहेक अन्यले जाहेरी दिएको भए अपराध पीडितको कागज गराउन निर्देशन दिने,
- ४.६.१.२ अपराध पीडितले नै जाहेरी दिएको भए जाहेरीमा कुनै महत्वपूर्ण कुरा खुल्ला बाँकी देखिएमा सो खुलाउन बेग्लै कागज गराउन निर्देशन दिने,
- ४.६.१.३ अपराध पीडित महिला वा बालबालिका रहेको र गोपनीयता कायम गर्नु पर्ने प्रकृतिको मुद्दा भए मुद्दाको शुरुवात देखि नै प्रभावकारी रूपमा गोपनीयता कायम गर्ने निर्देशन दिने,
- ४.६.१.४ अपराध पीडितको शारीरिक परीक्षण गर्नु पर्ने अवस्थाको मुद्दा भए तुरुन्त परीक्षण गराउन निर्देशन दिने,
- ४.६.१.५ अपराध पीडितलाई तत्कालै कानूनी वा मानवीय संरक्षण आवश्यक छ छैन ? बुझी आवश्यक भए सो सुविधा उपलब्ध गराउन पहल गर्न प्रहरीलाई निर्देशन दिने, तत् सम्बन्धमा अन्य संस्थाहरूसँग समेत समन्वय गर्ने, यस क्रममा मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ को दफा ४८, अपराध पीडित संरक्षण ऐन, २०७५ को दफा २९ तथा फौजदारी कसूर (पीडित राहत कोष) नियमावली, २०७७ को नियम १२ बमोजिम अपराध पीडितलाई अन्तरिम राहत क्षतिपूर्ति दिलाउन समन्वय तथा सहजीकरण गर्ने,
- ४.६.१.६ अपराध पीडित नाबालक, दृष्टिविहीन वा बोलन नसक्ने भए जाहेरी दरखास्त वा कागज गर्दा अभिभावकलाई रोहवरमा राख्न निर्देशन दिने,

- ४.६.१.७ अपराध पीडितलाई क्षतिपूर्ति दिलाउने प्रकृतिको मुद्दा भए प्रतिवादीको सम्पत्तिको लगत लिने र रोक्का राख्ने कार्य गर्ने निर्देशन दिने,
- ४.६.१.८ विशेष जानकारीद्वारा अपराध पीडितको अधिकारको उपभोगमा कुनै किसिमको अवरोध वा व्यवधान पैदा भएको वा हुन लागेको थाहा हुन आएमा सो वारेमा बुझ्न लगाई आवश्यक उपचारको लागि निर्देशन दिने,
- ४.६.१.९ अपराध पीडितले अपराध पीडित संरक्षण ऐन, २०७५ को दफा २५ अनुसार पीडित प्रभाव प्रतिवेदन पेश गर्न सक्ने वारेमा मुद्दाको अनुसन्धानकै क्रममा अपराध पीडितलाई जानकारी दिने ।

#### ४.६.२ मुद्दाको अभियोजनको क्रममा सरकारी वकीलको भूमिका:

- ४.६.२.१ प्रथमतः मुद्दाको अनुसन्धान प्रभावकारी रूपमा भएको छ, छैन ? र आफुले पहिले दिएका निर्देशनहरूको पालना भएको छ, छैन ? हेर्नु पर्ने, यसरी हेर्दा खासगरी निम्नलिखित कुरातर्फ विशेष ध्यान दिने :
- (क) अपराध पीडितलाई क्षतिपूर्ति भराउने प्रयोजनार्थ अभियुक्तको चल अचल सम्पत्तिको विवरण संकलन गरिएको छ, छैन ? र क्षतिपूर्ति वा उपचार खर्च के कति भराई पाउने हो सो स्पष्ट छ, छैन ?,
- (ख) अपराध पीडितको शारीरिक जाँच वा अन्य विशेषज्ञको जाँच प्रतिवेदन भिकाई मिसिल सामेल राखिएको छ, छैन ? सो प्रतिवेदन बुझिने गरी लेखिएको छ, छैन ?
- (ग) कुनै धनमाल, नगद वा दशी समान अनुसन्धानको क्रममा लिएको भए सो सामान र प्रमाणको रूपमा वरामद गरिएका अन्य दशीका सामानहरू सुरक्षित र सावुत हालतमा छ, छैन ? यकिन गर्ने,



- (घ) अपराध पीडित तथा साक्षीको स्पष्ट नाम, थर, वतन, र भएसम्म सम्पर्क फोन इमेल आदि प्रष्ट सँग खुलाएको छ, छैन ? यकिन गर्ने,
- (ङ) अपराध पीडितको व्यक्तिगत परिचयात्मक विवरण गोप्य राख्नुपर्ने प्रकृतिको मुद्दा भए सो विवरण गोप्य राखे नराखेको ?,
- (च) अपराध पीडित बालबालिका भए निजको उमेर यकिन गर्ने प्रमाण मिसिलमा छ, छैन<उमेर यकिन गर्ने क्रममा बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा ८३ र बाल न्याय सम्पादन (कार्यविधि) नियमावली, २०७६ को नियम ३७ को क्रमलाई ध्यान दिइएको छ, छैन ?
- ४.६.२.२** अनुसन्धान सम्पन्न भई मुद्दा चल्ने वा नचल्ने निर्णय गर्ने क्रममा सरकार वादी भई मुद्दा चल्न नसक्ने अवस्थाको देखिएमा अपराध पीडितले न्याय प्राप्त गर्न सक्ने के कस्तो उपचारको बाटो हुन सक्छ, सो बारेको कानूनी प्रकृत्या सहित अपराध पीडितलाई जानकारी दिने,
- ४.६.२.३** मुद्दा चलाउने निर्णय गर्दा प्रतिवादीले गरेको कसूर कुन कानूनको उल्लंघन हो र प्रतिवादीलाई कुन कानून अनुसार सजाय हुनु पर्ने हो भन्ने कुराका अतिरिक्त अपराध पीडितलाई के कस्तो क्षतिपूर्ति वा विगो भराई दिनु पर्ने हो सो बारेमा आधार र कारण सहित स्पष्ट रूपमा अभियोग पत्रमा उल्लेख गर्ने,
- ४.६.२.४** अदालतमा मुद्दा दायर गरेपछि अपराध पीडितलाई कुनै सुरक्षा वा संरक्षण सम्बन्धी कुनै कार्य गर्ने पर्ने भए सो उल्लेख गरी माग दाबी लिने,
- ४.६.२.५** बाल वा बन्द इजलाशवाट हेनुपर्ने मुद्दा भए सो उल्लेख गर्ने,
- ४.६.२.६** अपराध पीडितको सामान वा नगद फिर्ता दिनु पर्ने भए सो कुरा अभियोग पत्रमा उल्लेख गर्ने,

४.६.२.७ अपराध पीडितले पीडित प्रभाव प्रतिवेदन पेश गरेको भए अपराध पीडित संरक्षण ऐन, २०७५ को दफा २५ अनुसार सो प्रतिवेदन मुद्दा हेर्ने निकायमा पेश गर्ने ।

#### ४.६.३ मुद्दाको सुनवाइको क्रममा सरकारी वकीलको भूमिका:

४.६.३.१ अपराध पीडितलाई न्यायिक प्रकृयाका बारेमा आवश्यक जानकारी दिने, पेशीको जानकारी दिने, मुद्दामा भैरहेको काम कारवाहीको प्रगति बारेमा जानकारी गराउने, अभियोगपत्रको प्रतिलिपि उपलब्ध गराउने,

४.६.३.२ लामो समय टाढा जाने अवस्था भएमा वा अन्य कुनै कारणले पीडित, विशेषज्ञ वा साक्षीको तत्काल बकपत्र गराउनु पर्ने भएमा सो व्यहोरा उल्लेख गरी मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १०१ को उपदफा (५) अनुसार गराई पाउन मुद्दा हेर्ने निकायमा अनुरोध गर्ने,

४.६.३.३ पीडित मैत्री वातावरणमा बकपत्र गराउने तथा अपराध पीडितको सुरक्षा र संरक्षणलाई ध्यानमा राखी कारवाही गर्ने,

४.६.३.४ दशीको रुपमा पेश गरिएका अपराध पीडितको हक लाग्ने नगदी जिन्सी धनमाल फिर्ता दिन मुद्दा हेर्ने निकायमा पत्राचार गरी सो प्रकृत्यामा सहयोग गर्ने,

४.६.३.५ मुद्दा सुनवाइको क्रममा अपराध पीडितले सहभागी हुन चाहेमा आवश्यक सहयोग गर्ने, .

४.६.३.६ अपराध पीडित र अन्य साक्षीको बकपत्र समाप्त भए पछि धन्यवाद सहित दैनिक तथा भ्रमण भत्ता उपलब्ध गराउन प्रहरी कार्यालयमा पत्र लेखी अनुरोध गर्ने,

४.६.३.७ अपराध पीडित र अन्य साक्षीको बकपत्र गराउदा अनावश्यक जिरह गर्ने, साक्षी दुरुत्साहित हुने, अपराध पीडितको संवेदनशिलता माथी प्रहार हुने प्रश्नहरु विपक्षीका कानून

व्यवसायीबाट सोधिएमा सो रोकै पाउन मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष अनुरोध गर्ने,

४.६.३.८ अपराध पीडित र अन्य साक्षीहरूलाई बकपत्रका लागि मुद्दा हेर्ने निकायमा उपस्थित गराउनु भन्दा पहिले बकपत्र गर्दा सोधपुछको क्रममा निजहरूले खुलाउनु पर्ने कुराहरू तथा प्रतिपक्षका कानून व्यवसायीले गर्न सक्ने जिरहका बारेमा जानकारी दिने । यसरी जानकारी दिने क्रममा कसूर ठहर हुने वा नहुने उद्देश्यले भुटा बकपत्र गर्न प्रोत्साहित नगरी देखे जानेको सत्य कुरा बोल्न प्रोत्साहित गर्ने,

४.६.३.९ मुद्दा दायर हुँदा मिसिल साथ पेश गर्न नसकिएका प्रमाणहरू सम्बन्धित निकायबाट भिकाई मुद्दा हेर्ने निकायमा पेश गर्ने,

४.६.३.१० मुद्दा दायर भए पछि प्राप्त महत्वपूर्ण प्रमाणहरू मुद्दा हेर्ने निकायमा पेश गर्ने,

४.६.३.११ तोकिएको मितिमा अपराध पीडित बकपत्र गर्न उपस्थित नभएमा उपस्थित हुन नसक्नुको कारण बुझी ती कारणहरूलाई हटाउनेतर्फ पहल गर्ने, अपराध पीडितलाई निजको सुरक्षाको विश्वास दिलाउने,

४.६.३.१२ मुद्दामा प्रभावकारी बहस पैरवी गर्ने, र सकेसम्म गम्भीर प्रकृतिका मुद्दाहरूमा बहस नोट पेश गर्ने,

४.६.३.१३ अपराध पीडितलाई मुद्दाको फैसला तथा त्यसको परिणाम बारेमा जानकारी दिने,

४.६.३.१४ पुनरावेदन गर्नु पर्ने आधार देखिएमा तल्लो अदालतको फैसला उपर पुनरावेदन गर्ने । पुनरावेदन गर्ने वा नगर्ने बारेमा भएको कारवाहीको जानकारी अपराध पीडितलाई दिने ।

#### ४.६.४ फैसला कार्यान्वयनको क्रममा सरकारी वकीलको भूमिका

४.६.४.१ अपराध पीडितले क्षतिपूर्ति एवं विगो भरी भराई पाउने गरी फैसला भएकोमा प्रतिवादीको नामको वा निजको हक लाग्ने

चल अचल सम्पत्ति मुद्दामा खुलाई नसकेको भए सम्बन्धित निकायमा पत्राचार गरी खुलाउन सहयोग गर्ने,

४.६.४.२ फैसला बमोजिम अपराध पीडितले भरी भराई पाउने क्षतिपूर्ति पाउन र दशी नगद जिन्सी फिर्ता पाउन अपनाउनु पर्ने प्रकृया, कानूनी व्यवस्था र अपराध पीडितले गर्नुपर्ने पहलका सन्दर्भमा अपराध पीडितलाई जानकारी दिई सहयोग गर्ने,

४.६.४.३ फरार प्रतिवादीहरुको अभिलेख राख्ने व्यवस्था मिलाउने,

४.६.४.४ कैद सजाय पाएको प्रतिवादी फरार रहेकोमा अपराध पीडितसँग समन्वय गरी पक्राउ गर्न सम्बन्धित प्रहरी कार्यालयलाई निर्देशन दिने ।

४.६.५ अभियुक्त पत्ता नलागेको वा अन्य कुनै कारणवाट मुद्दा हेर्ने अधिकारी समक्ष मुद्दा दायर हुन नसकेको कसूरवाट पीडितलाई राहत उपलब्ध गराउन सरकारी वकीलको भूमिका:

४.६.५.१ यस्तो अवस्थाका अपराध पीडितलाई राहत उपलब्ध गराउन फौजदारी कसूर (पीडित राहत कोष) नियमावली, २०७७ को नियम ११ अनुसार राहत उपलब्ध गराउने प्रकृयाका लागि आवश्यक निर्णय, सहजीकरण र समन्वय गर्ने ।